

ГОЛОС З ПІДПІЛЛЯ

РОЗПОВІДЬ КРИВОНОСА

списав

ЗИНОВІЙ КНИШ

СРІБНА СУРМА

Торонто

ГОЛОС З ПІДПІЛЛЯ

РОЗПОВІДЬ КРИВОНОСА

СПИСАВ

ЗИНОВІЙ КНИШ

diasporiana.org.ua

СРІБНА СУРМА

Торонто

Всі права застережені.

На друк цієї книжечки п. Григор Андрушко з Чикаго
зложив \$ 65.00

Printed by The NEW PATHWAY PUBLISHERS Ltd.
184 Alexander Ave., Winnipeg, Canada.

П Е Р Е Д М О В А

Досліджуючи від низки літ діяння Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів, зібрав я немало матеріялу до історії обидвох Організацій. На жаль, він далеко ще не повний і не можна на його підставі скласти суцільної історії українського революційного націоналістичного руху. Деяко з того зібраного матеріялу опублікував я в формі моїх власних спогадів, або як розповіді угасників і самовидців. Може колись це послужить джерелом майбутньому історикові українського націоналістичного підпілля.

Сьогодні передаю в руки читачів розповідь Онуфрія Максимова, що в Організації Українських Націоналістів користувався псевдонімом "Кривоніс".

Найголовніша частина тієї розповіді, та, що відноситься до угасти Кривоноса в протибольшевицькому підпіллі ОУН, була подумана, як окремий розділ у моїх спогадах і матеріялах до діяння ОУН у 1939-1941 роках, що вийшли в трьох частинах ("Перед походом на схід", "Розбрат" і "Б'є дванадцять"). Для ліпшого пізнання і розуміння угасти Кривоноса в ОУН на західньо-українських землях упродовж повних п'ятнадцяти років за часів польської, большевицької і німецької окупацій — у тому

п'ять років тюрми — показалося необхідне поширити розповідь, подавши короткими словами його історію від часу приступлення до Юнацтва ОУН у 1929 році. В той спосіб і для читача розповідь цікавіша і водночас стає вона не без інтересу для дослідника історії довоєнної ОУН у колишній польській займанщині.

Два роки підпільної праці під большевиками, під всевидючим оком НКВД, це факт, що кожному сам за себе говорить. Щоправда, в тому часі большевики ще не були добре обізнані з тактикою і методами праці ОУН, ще не зібрали повної картотеки підозрілих у приналежності до ОУН осіб і не зовсім опанували немалий вже тоді матеріял, що відносився до діяння ОУН. І перебути тоді в підпіллі два роки було легше, як тепер. Але величезна і справно зорганізована машина НКВД швидко заповняла браки і в тому дуже помічна їй була частина персоналу польської слідчої поліції, що не встигла втекти з Галичини й Волині. Большевики її пощадили і запрягли на службу для себе. З кожним місяцем праця ОУН ставала трудніша й більша небезпечна. Проте вона не припинялася, навпаки, завдяки ідейності і жертвенності їй членів здобувала собі щораз нових прихильників навіть з-поміж людей, що вирости й виховалися серед большевицького отогення.

Жертви ОУН у тому періоді, коли достосовувалася вона до нових умовин діяльності, були великі. Завершилися вони масовими вбивствами в тюр-

мах Галичини й Волині під час відступу більшовиків у літі 1941 року. Не лишився в живих майже ніхто зо складу перших Крайових Екзекутив.

На той час припадають сумні події внутрішнього розбиття в ОУН, що не могли не відбитися і на крайовій роботі Організації. Частина її членства зірвала з Проводом Українських Націоналістів (ПУН) і створила власну Організацію на голі з "Революційним Проводом Організації Українських Націоналістів" (РП ОУН). З рамени того РП ОУН вийшов на західньо-українські землі, як Організаційний Референт, Ярослав Горбовий. Хоз людина, здавалося, заправлена і загартована в революційній роботі, — мав він за собою кілька літ підпілля в Польщі і засуджений був за ОУН на вісім років тюрми, — Ярослав Горбовий не видержав рафінованих методів слідства НКВД, заломився морально і видав НКВД увесь відомий йому керівний склад ОУН у Львові. А не треба забувати, що допитував його спеціаліст у справах ОУН, організатор убивства полк. Євгена Коновальця в Роттердамі.

Максимів-Кривоніс урятувався чудом, головно завдяки тій обставині, що в тому складі Крайової Екзекутиви ОУН був ще один злен, на прізвище Максимів, і більшовикам не прийшло на думку шукати двох людей того самого назвища, а також тому, що його приділ праці в Крайовій Екзекутиві відносився до більш технічної натури справ і мав він стичність з дуже обмеженою кількістю людей, зорганізованих у його власному апараті.

Розповідь Кривоноса далеко не претендує на те, щоб вичерпно подати інформативний матеріал до діяльності ОУН під большевиками напередодні московсько-німецької війни в 1941 році. На те, щоб здобути повний її образ, потрібно було б оповідання не тільки його одного. Але кидає вона промінь світла на умовини, в яких прийшлося працювати ОУН у тих часах, коли міняти вона мусіла майже весь свій керівний апарат, висилати за границю розконспірованих зленів свого активу та підтягати на їхнє місце нових, а з другого боку станула перед завданням не тільки переміни методів конспіративної праці в зустрічі з головним ворогом України, але й перед конезністю розгорнути свою роботу на величезних просторах від Сяну по Камчатку.

Хоч Максимів-Кривоніс працював в ОУН на рідних землях до кінця 1944 року, але розповідь його кінчаємо на перших днях після приходу німців до Львова. Діяння ОУН у складній ситуації під німецькою окупацією, коли з одної сторони родилися великі надії, а з другої гаснули під ударами жорстокої дійсности — це окрема тема, що до неї ще матимемо нагоду повернутися.

Для опрацювання зібраних від Кривоноса інформацій вибрав я форму розповіді, неназе вкладаюги її в його власні уста. Це на те, щоб оживити книжечку і зробити її цікавішою для зчитача.

Розповідь прикрашена ілюстраціями. Кліші чч. 2, 3, 4, 6, 10, 11 і 12 були вже використані давніше

в виданнях моїх власних та в інших, а чч. 1, 5, 7, 8 і 9 друкуються тут уперше. Походять вони з приватної фотозбірки Онуфрія Максимова-Кривоноса.

Хотів би я сподіватися, що читачі приймуть цю мою чергову книжечку з такою ж прихильністю і перечитають її з таким же зацікавленням, як і попередні.

Зиновій Книш

Онурфрїй Максимів - Кривонїс

І. Р о з д і л

ПІД “БЛИМ ОРЛОМ”

В гімназії у Львові. — Таємні гуртки політичної освіти. — Приступаю до Юнацтва ОУН. — Конспірація у львівських середніх школах. — Полум'яне літо 1930 року. — Арешт за саботажну акцію і присуд на п'ять літ тюрми. — Вихід на волю і праця в “Комітеті Допомоги Українським Політичним В'язням”. — Нові зв'язки з ОУН. — Опіка ОУН над робітничим товариством “Сила”. — Війна і прихід большевиків до Львова. —

Народився я 26 травня 1909 року в селянській родині в Ричигові, повіт Рудки, село наше положене було ближче до міста Комарна. Батьки старалися дати мені освіту, щоб запевнити краще від їхнього власного життя, і віддали мене до школи у Львові. Тут я ходив до Філії Академічної Гімназії в Народньому Домі.

В той час традиція українських визвольних змагань 1917-1920 років була ще свіжа, не було української родини, якої батьки, сини чи брати не брали б участі у ній. І навіть багато з тодішніх гімназистів пам'ятали листопадові дні у Львові і в Галичині, хоч доводилося їм переживати це ще зовсім малими дітьми. Польську окупацію Західньої України патріотичне українство переживало болуче, не могло і не хотіло погодитися з приналежністю до

польської держави, був це час, коли автономістичні й угодовецькі течії частини галицької української суспільности не зважувалися ще підносити голови.

Зайво казати, що такі настрої найсильніше виявляли себе серед української молоді, студентської і середшкільної. Вона найскоріше відгукалася на всі патріотичні кличі, найживіше реагувала на гасла революційної боротьби, з неї вийшли пізніші провідники широкого націоналістичного підпільного руху, що вийшов далеко поза межі Галичини.

У львівських гімназіях, як і по цілій Галичині, існували різні таємні гуртки з ціллю політичної самоосвіти. Це лежало в українській традиції ще з часів, коли в школах не можна було дістати національно-політичного виховання і коли потрібно було його доповняти позашкільною працею в гуртках. В половині 1920-их років почали творитися такі гуртки вже на основі націоналістичної ідеології, вони пізніше об'єдналися в організацію "Союз Української Націоналістичної Молоді", що видавав свій орган, місячник "Смолоскип".

Пристав і я до тієї організації. Хоч діяльність гуртків велася конспіративно, але годі зберегти таємність серед товаришів шкільної лавки, що стрічаються з собою не тільки в школі, але і на спільних мешканнях, у бурсах, при спорті і на забаві. Отож і я знав, що твориться щось таке в нашій гімназії. А десь у червні 1929 року приступив до мене Микола Лебедь, товариш з вищої класи в тій самій гімназії, і дав мені читати якусь нелегальну брошуру. Перечитав я її з цікавістю, — бо все таємне й заборонене читається з подвійним інтересом, — хоч не

була це перша нелегальна література в мене, вже давніше попадалися мені в руки “Сурма”, всякі одноднівки й летючки. За якийсь час Лебедь знову зголосився до мене, зачав розмову про те, чи подобається мені книжка і чи цікавлять мене такі справи. Само собою я це підтвердив і тоді Лебедь запропонував мені приступити до конспіративного гуртка Юнацтва ОУН.

Перші наші сходини, то значить перші, що в них я брав участь, відбулися на Високому Замку. Були там гімназисти з різних клас нашої школи, все знайомі мені хлопці. Сходини такі відбувалися частенько, завжди в чийсь приватній хаті. Не було ще тоді багатой політичної літератури в українській мові, ми читали й виучували спогади учасників останніх визвольних змагань, перечитували й передискутували різні статті з “Українського Голосу” в Перемишлі, що якраз тої осені перейшов на власність ОУН, і з минулорічного річника “Смолоскипа”. Пізніше діставали ми “Юнака”, орган Підреферентури Юнацтва ОУН, одначе не для широкого вжитку, тільки для провідного активу.

З кожним тижнем гуртки множилися, як гриби по теплому дощі. Майже четвертина нашої гімназії зорганізована була в тих гуртках, багато з їхніх членів загинули пізніше в революційній боротьбі і в часі другої світової війни, але багато залишилися ще при житті, перебувають на еміграції, одначе не хочу подавати їхніх імен. Не тільки тому, що може дехто з них має родини під большевиками, але й тому, що деякі з них відцуралися давніх своїх поглядів, забули про юнацькі мрії і потонули в буден-

Юліан Дмитерко

ньому житті, а то й причаляли до табору наших противників.

Провідником гуртків нашої гімназії був Лебедь. Він ходив до них на сходини, постачав їм літературу, керував вишкільною і самоосвітньою працею на основі директив, що їх діставав звідкись “згори”. Але вже дуже скоро це переросло його сили, він не встигав давати собі з ними ради і взяв собі до помічі мене. Найперше я ходив на сходини разом з ним, а потім зовсім перейняв політично-вишкільну справу. В той час гуртки вже були поділені на чисто політично-вишкільні і на бойові. Я мав відношення тільки до тих перших, а про існування других знав, хоч не брав у них участі. Одним з таких сильніших бойових гуртків що складався з учнів нашої гімназії, проводив Юлько Дмитерко.¹⁾ Не легка це була справа вести такий гурток, хлопці легковажили собі політичну освіту і взагалі політичну роботу, для них усе вартє уваги зачиналося від револьвера і гранати. До тих бойових гуртків з відомих пізніше

---

1) Загинув трагічно перед самим відступом німців зо Львова в 1944 році. Працював тоді в Центральному Кооперативному Банку при вул. Третього Травня і туди прийшли по нього одного дня два поляки з німецької кримінальної поліції “Кріпо”. Один з них був сусід його з села Чижикова під Львовом, до війни ендецький студент. Мабуть це стояло в зв'язку з загальною антиукраїнською акцією польського підпілля тоді, що застрілило багато українців у Львові. Під якимсь претекстом хотіли його арештувати. Дмитерко, прочуваючи підступ, відмовився йти без попередження свого шефа й передання йому урядових справ. Коли вибіг з кімнати до сходової клітки, один з поляків стрілив за ним на закруті сходів і поцілів у живіт. Перевезено його до в'язничної лічниці і там він закінчив життя. Славний хлопець і добрий товариш, нехай бережеться пам'ять про нього серед друзів.

Іван Мигул

націоналістів належали ще Славко Гайвас, Іван Мицик, Іван Мигул,²⁾ Володимир Байтала³⁾ та інші.

2) Іван Мигул ходив до тієї ж Філії Академічної Гімназії у Львові, що й я. Народився в 1910 році в підльвівському селі Гряда і був організатором та ідейним провідником сільської молоді в цілій своїй околиці. Арештований осінню 1930 року за участь у саботажній акції, перейшов тяжкі побої і тортури у польській слідчій поліції у Львові, а дня 26 вересня 1931 року перед судом присяглих у Львові відбувся його процес, де засуджено його на 10 років тюрми. Вийшов на волю недалеко перед другою світовою війною і негайно почав продовжувати свою працю в ОУН. Після приходу большевників до Галичини не покидає рядів ОУН, кілька разів переходить границю сюди й туди з різними дорученнями, в часі виконання одного з таких завдань його большевники зловили і засудили на смерть.

3) Цікава це була постать на львівському ґрунті, Володимир Байтала. Типова “львівська дитина”, мешкав при вулиці Бема на Городецькій Дільниці і походив з мішаної українсько-польської родини. Мабуть чи не мати його була полька, бо мав він дві сестри, що ходили до польської школи. Сам він бив завзятий українець-патріот, хоч у щоденньому житті послуговувався львівською говіркою, дивною мішаниною польських та українських слів. Відзначався великим нахилом до революційної романтики, тягнуло його всюди, де була якась “акція”. Дуже скоро знайшов дорогу до ОУН і з того часу не минала його ні одна хвиля арештів серед львівських членів ОУН, та все якось виходив він з того ціло. Політична робота його зовсім не цікавила, а бойова температура ОУН видалася йому за низька і він разом з гуртом таких самих львівських шибайголов заложив таємну організацію “Чорна Рука” з ціллю помсти на поляках. “Чорна Рука” любилася в таких справах, як сходини опівночі на Високому Замку або десь на цвинтарі, таємні закляття, різний мафійний церемоніал у роді американського ку-клукс-клану та в усяких таємничостях, що на них уміла здобутися юнацька фантазія. Само собою, нікому з того не було ані шкоди ані небезпеки. При всьому тому Байтала був добрий товариш і вважав себе гарячим націоналістом, ніколи не відмовлявся від помочі в якійсь “революційній” роботі, бо все інше вважав негідним уваги. З соціологічного і психологічного боку цікавий продукт львівського

З розростом кількості гуртків Юнацтва ОУН мусіли мінятися і способи праці в них. Я вже не ходив і не міг ходити на кожні сходини всіх гуртків, на те фізично не ставало змоги. Зате відбувалися регулярно сходини гурткових, де складалися звіти з проробленої праці, обговорювалися отримані від Підреферентури Юнацтва ОУН інструкції, дискутувалися різні проблеми нашої праці, як її ліпше повести, як тримати конспірацію в такій масі молодих людей і т. д. Одним з таких гурткових був теперішній редактор щоденника "Свобода" в ЗДА, Антін Драган, що після мого арешту перебрав керівництво всією працею в нашій гімназії, а пізніше мабуть і в цілому Львові.

Крім того раз на місяць сходилися провідники всіх середніх шкіл у Львові. Пам'ятаю одні такі сходини на площі Сокола-Батька і другі в хаті Славка Гайваса на Личакові. Від Крайової Екзекутиви ОУН приходив до нас на ці сходини Ярослав Макарушка, якого назвища я тоді не знав, хоч походив він з відомої на львівському ґрунті української родини. Хто очолював усе Юнацтво ОУН, середнєшкільне — хлоп'яче й дівоче — ремісничє і позашкільне, я тоді ще не знав. Щойно пізніше, вже в тюрмі довідався я, що для тої справи створено Підреферентуру Юнацтва при Організаційній Референтурі Крайової

життя, де перетиналися інтереси двох народів. Більше таких Байталів у 1918 році і вислід листопадових боїв був би куди інший. Невідомий мені ближче його кінець, чув я, що трагічно загинув за большевиків у 1941 році через свою необережність і невміння достосуватися в конспірації до потреб большевицької дійсности. (Прим. З. К.)

Екзекутиви ОУН на Західньо-Українських Землях і керував нею Іван Габрусевич.⁴⁾

Робота, як було зазначено, велася ввесь час політично-вишкільна, як підготова до переходу в дійсні члени ОУН по закінченні гімназії. Ніякої практичної революційної роботи ми не виконували — маю тут на думці тільки політично-вишкільні гуртки, бо що діялося в бойових гуртках, про те не знаю, — поза тим, що час-до-часу, при виїзді додому на святочні чи літні ферії, кольпортували ми “Сурму” та інші нелегальну літературу. Але був суворий наказ, щоб не входити при тому в особистий контакт з людьми, тільки підкидати “Сурму” в хатах, залишати її в таких місцях, де її напевно знайдуть, напр., підкладати під двері, застромити в стріху над дверима і т. п.

На весну 1930 року зайшли деякі зміни чи пак доповнення в програмі нашої вишкільної роботи. Крім чисто політичних і ідеологічних предметів переведено тоді з нами комплектний курс саботажної техніки. Спеціальні інструктори, а подекуди і ті з наших членів, що вже навчилися тієї справи, поучували, як володіти короткою вогнепальною зброєю і ручними гранатами, втаємничували в різні запальники, кваси, вибухові речовини і т. д. Ніхто ще не знав, для якої це діється цілі, всі прийняли це, як самозрозуміле, що ми, кандидати на членів революційної організації, мусимо мати не тільки ідеологічно-політичну підготову, але й технічно-бойову.

---

⁴⁾ Згинув у концентраційному таборі в Авшвіц (Освенцім) у 1943 році.

Щойно пізніше виявилось, що в Крайовій Екзе-
тиві ОУН плянувалася широка саботажна акція на
літо 1930 року, а ще значно пізніше довідався я, що
діялося це без порозуміння і згоди Крайового Ко-
менданта УВО, сотника Юліяна Головінського, від-
повідального за постанову цілої революційної дії на
західніх українських землях. Я в тій акції участі не
брав, бо тих вакацій не виїхав на село, мусів зали-
шитися у Львові. Одначе загально-крайові наслідки
“пацифікаційної” акції не минули й мене, а стало-
ся це так.

Під Великдень 1930 року поліція перевела
арешти у Львові в зв'язку з плянованим атентатом
на советський консулят у Львові.⁵⁾ Між іншими
арештовано теж молодого хлопця Богдана Стеци-
шина, далекого мого свояка, родом з сусіднього се-
ла Горожанна Велика. Його тітка мала харчову
крамницю у Львові при вул. Кінґи (бічна від Жов-
ківської) і він там був торговельним помічником. Як
більшість свідомої української молоді Львова, нале-
жав він до Юнацтва ОУН, велика хвиля арештів
загорнула і його. Тітка лишилася сама в крамниці,
не могла дати собі ради і просила мене залишитися
на вакації для помочі в склепі. Я так і зробив.

Недалеко звідти, при вул. св. Мартина, була ве-
лика фабрика Зеленевського, що виробляла заліз-
ничі і трамвайні вози. Працював там мій земляк з
сусіднього села Кагуїв, положеного коло залізни-
чого шляху Львів — Стрий, біля станції Черкаси,

---

⁵⁾ Докладніше про те гл. в книжці Зиновія Книша “Дри-
жить підземний гук”, спогади з 1930-1931 рр. в Галичині, Він-
ніпер 1953, Розділ VII, сторінки 75-91.

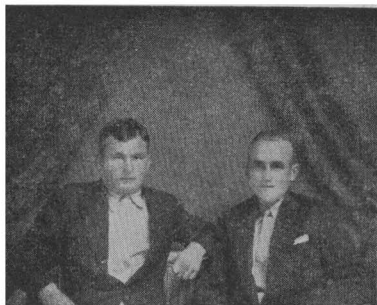
на прізвище Гриць Байда. Він товаришував з Богданом Стецишином і разом з ним мабуть належав до одного гуртка Юнацтва ОУН, але мав тоді щастя, арешти його обминули. Байда приходив купувати харчі до нашої крамниці і там я з ним познайомився. Говорили ми про всякі речі, також і про політичні, але обминали організаційні теми, не знаючи один про одного, чи маємо до них якесь відношення. Пізніше, коли вже Байда осмілився, признався мені, що хотів би спалити фільварок польського арцибіскупа в Гонятичах коло свого села, запитувався, чи і як це можна зробити. Я повчив його, як це діло робиться, і дав йому запальні матеріяли. Було це ще перед вакаціями, але саботажна акція вже почалася, тут і там горіли окремі стирти сіна й фільварки, жнива ще не відбулися і збіжжя ще стояло на пні. Тоді Байда не виконав свого наміру, а згодом прийшла заборона саботажної акції, я про те забув, а може й думав, що і до Байди організаційним шляхом дійшла вістка про заборону, тому то він відступив від своєї думки.

На день 21 вересня припадав у нашому селі празник. Приїхав я додому зо Львова, на той час насходилося туди багато людей з цілої околиці, як то звичайно на празниках буває, прийшов і Байда. Підступив до мене і сказав, що сьогодні він спалить фільварок арцибіскупа, таки зараз, у день, це найліпша пора, всі люди в церкві, на полі нікого нема і ніхто його не завважить. Пробував я його відмовляти, та він уперся і був рішений це зробити за всяку ціну, за мою допомогою чи без неї. Бачив я, що коли не поможу йому, то попаде він у хале-

пу, ще й інших може за собою потягне, тому по надумі рішився я дати йому запальний матеріял. Шклянну рурку з квасом зажав я корком, рахуючи на те, що мине кільканадцять годин, заки квас перегризе корок і спричинить запал — звичайно загикалася рурка грубим папером і квас перегризав його за

дві-три години, — а за той час Байда вже буде у Львові. Але склалося так, що вогонь вибух ще того самого пополудня. До того Байда зовсім непотрібно прийшов до моєї хати, засмалений і почорнілий, там мати дала йому обмитися і відправила додому. Тяжко це потім на мені помстилося.

А тиждень пізніше, на саме свято Чесного Хреста, арештувала мене у Львові польська поліція. Всадили мене в збірну камеру поліційних арештів при вул. Яховича, де вже було повно злодіїв і всякого львівського зброду. Бувши новиком і знайшовшись перший раз в арешті, почувався я дуже погано, до того, хоч я ще докладно не знав, чого від мене хочуть, але мучило мене передчуття, що мій арешт стоїть у зв'язку з підпалом арцибіскупського маєтку.

Онуфрій Максимів у тюрмі в Дрогобичі 1932 року (зліва — Роман Біда)

В тій самій келії застав я одного знайомого, Петра Химича. Не знаю, чим він зацікавився, але бачив я його часто серед українців на волі, ходив він завжди в вишиваній сорочці, а познайомився я з ним, співаючи разом у хорі “Просвіти” в Ринку. Химич станув коло мене під стіною, розпитувався, за що я сюди попав, що мені закидають і т. п. Розказував про якісь свої подвиги в сокальському повіті, скільки він там різних саботажних актів виконав, старався впровадити мене в настрій, коли людина звіряється одна другій зо своїх клопотів. Поки ми так говорили, точніше кажучи, Химич говорив, а я слухав, якийсь однорукий злодюга зайшов боком з другої сторони, звідки йому було зручніше, і з усієї сили зацідив Химичеві п’ястуком в обличчя. Цей миттю перевернувся, а коли підвівся на ноги — око почорніло й запухло. Кинувся до дверей і давай гримати в віконце. Була саме обідова пора, розносили зупу в кітлі. Сердитий ключник, якийсь вусатий поліцейсь, відчинив двері, питається Химича чого йому треба.

— Заберіть мене до іншої камери, бо тут б’ють!

— Та який дідько його б’є, — кричать злодії, — от дурень якийсь, упав з причі на підлогу, потовкся, а тепер до людей присікається.

Ключник гримнув дверима й пішов собі.

— Ви тримайтеся від нього здалеку, — каже мені один старший злодій, — це поганий тип, поліційний шпик, “капусь”, він уже так одного підій-

шов перед вами, на те його сюди всадили гатраки.⁶⁾

По тій осторозі я вже сторонив від Химича, та й він не підступав більше до мене, а швидко після того його викликали на допит і він уже не вернувся до камери.

А ввечері покликали мене. Агент, що допитував мене, точно й докладнісько переповів цілу історію мого знайомства з Байдою, стало мені ясно, що Байда мусів до всього признатися і мене засипав. Проте я не піддавався, все заперечив і до нічого не признавався.

В тому моменті з другої кімнати привели Химича.

— Кажи, що говорив тобі Максимів у камері!

І Химич, навіть не загикнувшись, почав розказувати про те, як то я йому в камері признався, що разом з Байдою плянував і виконав підпал арцибіскупського фільварку в Гонятичах. Розказував з подробицями, ніби передаючи діалоги нашої розмови, плавно і гладко, як добре вивчену лекцію.

— Брехня! — кричу йому в лице.

— Хай буде, — кажуть поліцаї, — що один з вас бреше. Коли бреше він — дай йому в морду!

Я стою ні в цих ні в тих, не знаю, що мені робити.

— Чувш? Дай йому в морду, ані, то він тобі тут зараз накладе!

Я все таки не зважився зачинати бійки. Ціла

---

⁶⁾ Гатрак — у львівській злодійській говірці поліційний агент. (Прем. З. К.)

ситуація здавалася мені такою дикою, я зовсім не був на неї приготований.

Кажуть поліцейсти Химичеві, щоб він бив мене за те, що я закидаю йому брехню. Та він теж не смів підняти на мене руки.

Тоді вигнали його з кімнати і заки я спам'я-тався, звалили мене з ніг і почали бити. Били й копали, де попало, серед криків, вигуків і прокльонів. Не було мови, щоб міг я боронитися, навіть голови захищати не міг, а скоро потім стратив притомність і не чув уже, що діється зо мною. За якийсь час, довший чи коротший — не скажу вже сьогодні, розплющив я очі. Побачив це один з поліцаїв і давай знову мене молотити. В мене вже не було сили навіть рухатися.

— Дай йому спокій, — каже один з агентів, — а то спустить тут духа і буде одного “героя” більше. Але ти не думай, — це до мене, — що ми скінчили з тобою. Завтра поговоримо собі знову, час є, нам не спішно.

Одначе мусів він відмовити собі приємности дальшої такої “розмови” зо мною, бо вже на другий день вранці слідчий суддя Семкович зателефонував, щоб доставити мене до судової в'язниці. Йому спішно було зо слідством, справ тоді вже було дуже багато, а мою справу він уважав уже певною засуду і хотів якнайшвидше з нею покінчити. Дуже жаліли поліцейсти, що мусять мене випустити так швидко зо своїх лабет, бідкалися, що за мало мені надавали першого вечора і що це для них сором, що відходжу я до суду, не признавшись до нічого.

В суді поставлено мені Байду до очей. Тут він, розплакавшись, ще раз до всього признався і ґрунтовно мене засипав, не було вже для мене ніякого рятунку. Байда, хлопець дуже молодий, піддався спокусі провокатора Химича в поліційній камері, признався йому до діла, ніби обговорюючи спільно, як ліпше виправдуватися перед поліцією. Коли ж його пізніше сконфронтовано з Химичем, він геть заломився, розгубився і всьому притакнув.

Помимо всього я далі не признавався. В конспірації нас учили, що признатися все буде час аж на судовій розправі, після того, як буде можливість порадитися з оборонцем і як покажеться, чи це потрібне для політичної демонстрації. Я того й тримався. Це розлютило слідчого і він загрозив, що коли не признаюся зараз ось тут на місці, він каже арештувати мою матір, як причасну до справи, бо це ж вона помагала Байді “затирати сліди” і дала йому поміч після виконання саботажу. Нагримавши на мене і нічого не домігшись, казав мене відвести до камери.

А за кілька днів знову покликав мене і каже подивитися в вікно. Бачу, моя мати ходить на проході разом з іншими жінками. Звичайно жінки відбували проходи по противній стороні в'язничного будинку Бригідок, на шпитальному подвір'ї, але цієї осені Бригідки так були переповнені, що частину жінок виводили на прогулянку на т. зв. “курник”, маленьке подвір'ячко, досить далеко від канцелярій слідчого відділу суддів, але дуже добре пізнав я свою матір.

Семковіч показує на матір.

— Це ви і ніхто інший, тільки ви її сюди за-проторили. І тільки від вас залежить, щоб вона звідси вийшла. Підпишіть протокол признання до вчинку і ще сьогодні мати вийде на волю.

Страшенне мені жалко було матері. Я й заговорити зразу не міг, минуло скільки хвилин, заки вернулася мені мова. Семковіч бачить мою внутрішню боротьбу і наглить. Після короткої хвили страшної спокуси я назад вернувся до моєї тактики заперечення. Коли б я признався, це може помогло б моїй матері, а може й ні. Хто ж повірить польському слідчому, та ще й у політичній справі? А видно Семковічові конче потрібно мого признання, помимо всіх інших доказів, коли він пішов аж на те, щоб арештувати матір. Та й що варта така революційна організація, коли її члени, побачивши батька чи матір у в'язниці, відречуться від своєї присяги? Не треба б тоді ані поліції, ні судів, ні війська, вистачає арештувати рідню підозрілих і чекати, аж вони з милосердя до неї самі до всього признаються.

Мусів мене Семковіч без нічого назад до в'язниці відослати, а мати вийшла на волю після двох тижнів. Її теж залякували, хотіли добути якесь обтяження на мене під претекстом, що це вийде мені, в моїй ніби безнадійній ситуації, тільки на добро. Але мати трималася твердо і мусіли її випустити.

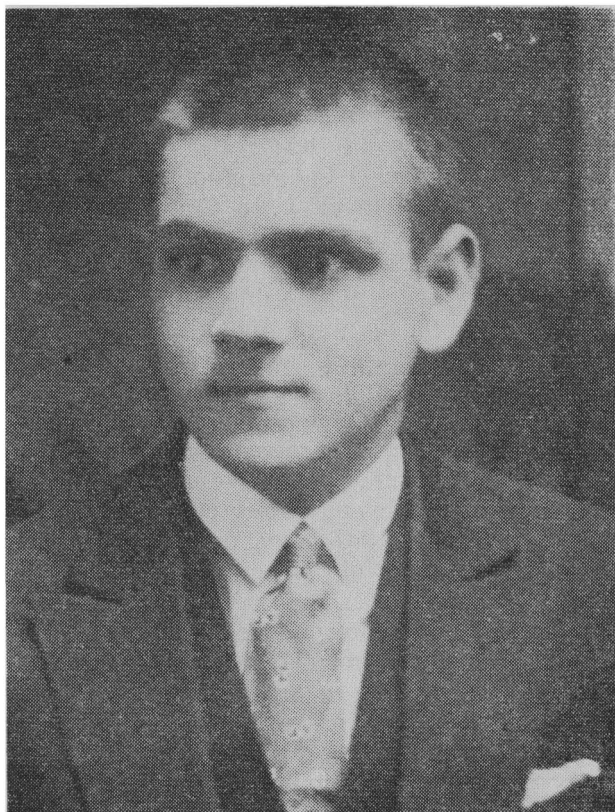
В днях 12 і 13 лютого 1931 року відбулася наша розправа перед судом присяглих у Львові. Хоч Байда тоді вже відкликав попередні свої зізнання,

та не на багато це мені придалося. Не помогли теж зусилля моїх оборонців, д-ра Володимира Старосольського і д-ра Степана Шухевича. Байду боронив д-р Семен Шевчук. Обох нас засуджено по п'ять років тюрми. Відбув я цей присуд частинно у львівських Бригідках, потім у тюрмі в Дрогобичі і нарешті в Седльцах, звідки вийшов на волю 28 вересня 1935 року.⁷⁾ Часу в тюрмі я не змарнував, багато читав і вчився, наскільки дозволяли на те обставини тюремного режиму, доповнив і заокруглив свій націоналістичний світогляд у розмовах з чільними представниками українського націоналістичного руху, що сиділи в тих тюрмах. Та час перебування у в'язницях — це тема для окремої розповіді.

В перших днях жовтня 1935 року зголосився я в "Комітеті Допомоги Українським Політичним В'язням" у Львові при вул. Руській. Не мав я ще безпосереднього зв'язку з ОУН, при виході з тюрми казали нам голоситися в Комітеті, подати свою адресу і чекати на зв'язок. В Комітеті було дуже багато роботи, в'язнів прибувало з кожним тижнем, жінки й дівчата, що там працювали, не могли собі дати ради і дуже тішилися, коли я зголосився їм до помочі. А з того, що до мене довший час не звертався ніхто з ОУН, я заключав, що організація єдоволена з моєї роботи і вважав це неначе приділом моєї організаційної праці.

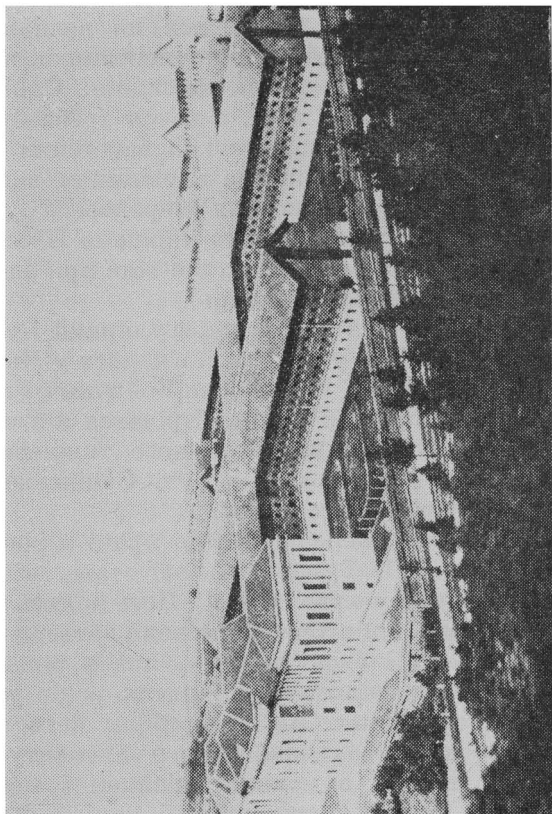
⁷⁾ Пізніше доля знову звела мене з Байдою. По виході з тюрми обидва ми знайшли працю в фабриці мила "Центросоюз" у Львові. Байда оженився і скоро до війни 1939 року помер на сухоти, що їх набавився в тюрмі.

Гриць Байда

Пів року не міг я знайти заробітку, не легка це справа для політичного в'язня, що саме вийшов з тюрми, аж десь у березні 1936 року пощастило мені приміститися в фабриці мила "Центросоюза" при вул. Потоцького. Знайшли там пізніше працю ще й інші політичні в'язні, напр., цей же самий Гриць Байда і Микола Левицький, засуджений на вісім літ тюрми в часі саботажної акції.

Час-до-часу стрічався я з Славком Гайвасом, якого знав з гімназії. Він вийшов з тюрми після мене, побувавши в ній уже другий раз, ми пізніше разом здавали матуру в "Малій семінарії" у Львові. Говорив я з ним і жалівся, що ніхто не підходить до мене з організаційним зв'язком, чим я був і здивований і до деякої міри огірчений. Пояснював мені Славко, що не багато з мене добра може бути для Організації тепер, коли я відсидівши тюрму зовсім був розконспірований, але може вдасться використати мою працю в суспільному секторі. Одного разу, десь на початку 1937 року, казав він мені прийти на означене місце під Високим Замком і там до мене зголоситься хтось на зв'язок, тримаючи газету умовленим способом. Коли я туди прийшов, застав Олька Матлу, якого знав з праці в Комітеті Допомоги В'язням. Він коротко поінформував мене, що від сьогодні буду стояти з ним у контакті і визначив за тиждень другу стрічу. Тоді довідався я, що буду працювати в відділі внутрішньої розвідки. Діставав я від нього доручення слідкувати за різними людьми, в більшості мені незваними. В вільних від заробіткової праці годинах мав я слідкувати за ними, куди вони ходять, з ким стрічаються

Тюрма в Дрогобичі — вид з льоту птаха. На першому плані — адміністративні будинки, на задньому — тюремний шпиталь.

і т. д. і здавати з того точні звіти. Передо мною і по мені робили те саме інші особи, з якими я не стрічався. Моїм обов'язком було зачинати роботу точно, то значить точно з'являтися на визначені місця і звільняти зо служби мого попередника, а те саме робив пізніше зо мною мій наслідник. Сліжка йшла звичайно до пізньої ночі, а часом треба було тримати сторожу і через цілу ніч. З важніших доручень пам'ятаю слідкування за керівником львівського відділу "Обозу З'єднання Народового", політичної організації прихильників маршала Пілсудського. Був це якийсь полковник, що жив при одній з бічних від Личаківської вулиць.

Цей мій зв'язок був доволі нерегулярний і тягнувся около року. Десь у тому часі з'явився у Львові мій знайомий з тюрми, інж. Йосип Бойдуник, і мене приділено до співпраці з ним. Стрічався я з ним звичайно в редакції націоналістичного тижневика "Голос", що містилася тоді при вул. Супінського, недалеко від Академічного Дому.

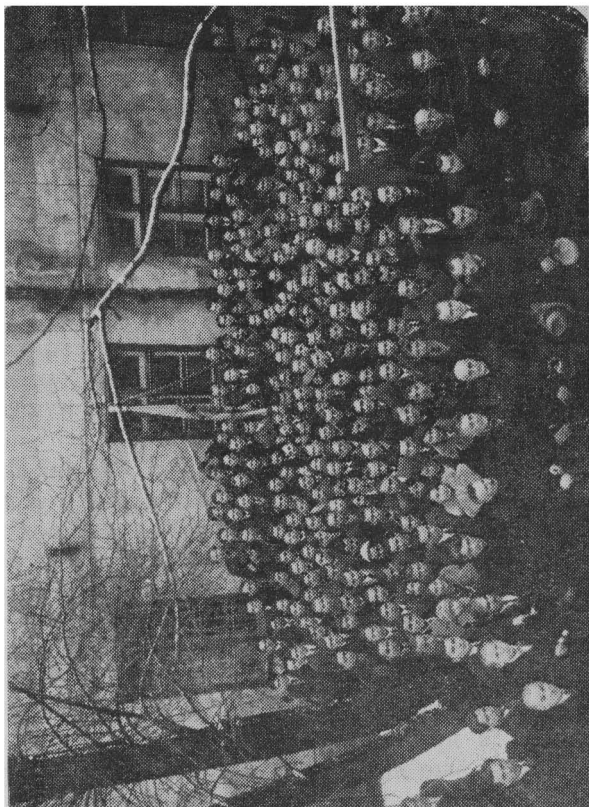
В тім часі поволі перейшов я до праці в робітничому секторі ОУН. Було у Львові старе, всіми забуте робітниче товариство "Сила". Десь колись заклали його якісь ініціатори, мало воно затверджений владою статут і свою домівку, але з роками зовсім завмерло і в половині тридцятих років уже ніхто про нього не знав. Аж відгребали його націоналісти. Робітничого українського елементу у Львові більшало тоді з кожним місяцем і переважно були це молоді люди, свідомі національно, що не піддавалися комуністичній пропаганді. Хто з робітників пішов на леп тієї пропаганди, той пе-

реважно відставав від українського життя, бо хоч комуністична партія і називалася партією “Західної України”, але українців у ній було дуже таки малувато. На першому місці стояли жиди, потім поляки, а щойно на кінці українці. Виринула тоді на обрії трійка молодих, енергійних робітників-націоналістів. Були це політично вироблені й ідейні молоді хлопці: Юліян Петречко, Музика й Іванчук. Як вони забралися до того товариства, не мені про те писати, бо я про те добре не знаю. Петречко загинув у воєнних роках, але живе ще на еміграції Музика і може відізветься, коли дійдуть до нього ці рядки. Досить того, що завдяки зусиллям цієї трійці праця в товаристві дуже пожвавилася. Товариство придбало нову велику домівку, видавало власний орган п. н. “Гомін басейну”, що з цензурних причин друкувався у Львові, але виходив у Бориславі, відповідальним за нього був один з двох братів Гладилевичів, правників у Дрогобичі. В скорому часі товариство дістало стільки членів, що первісна трійця організаторів не в силі була б опанувати їх ідейно й організаційно. Стояла вона в зв’язку з ОУН і звідки мусіла дістати поміч. Ідейну опіку над товариством виконував мабуть Василь Качмар, колишній редактор “Українського Голосу” в Перемишлі, засуджений пізніше на п’ять років тюрми, а в тому часі працював він у редакції “Нашого Прапора” в видавництві Івана Тиктора у Львові. Він частенько заходив до “Сили” з рефератами на освітні, політичні й суспільно-організаційні теми і з ним я, на доручення ОУН, увійшов у зв’язок. Мені було зручно це діло робити з двох причин:

по-перше, якийсь час Петречко працював у фабриці мила, я мав добру нагоду без нічого підозріння кожного дня з ним стрічатися й обговорювати всякі організаційні справи, по-друге, я вважався робітником і з того титулу легше було мені підходити до робітників і з'єднувати собі їхнє довір'я, вони вважали мене за свого, цебто за приналежного до того самого соціального стану.

Працю свою з тих часів згадую з великою приємністю. За короткий час познайомився я з десятками молодих ідейних робітників, стрічався з ними при різних нагодах і була це для мене велика сатисфакція бачити, як сильно кріпне ця організація і як закріплюються в ній впливи ОУН. На коротко перед війною була це одна з найбільших числом своїх членів українська організація. Не диво, що знайшлися й конкуренти за впливи серед неї. Комуністам туди шлях був замкнений, може й пробували вони добиратися до окремих її членів, але не важилися на ніякі виступи внутрі організації. Зате нагостила собі на "Силу" зуби партія "Фронт Національної Єдності". Заложив її здібний і енергійний та знаний на галицькому ґрунті політик, Дмитро Паліїв, колишній член УВО, а потім УНДО і посол до варшавського союму з рамени тієї партії. Після виходу з тюрми в Бересті, куди в 1930 році Пілсудський замкнув багато опозиційних послів, а потім у Львові, Паліїв розійшовся з УНДО і з часом заложив окрему партію. Органами тієї партії були тижневик "Батьківщина" і щоденник "Українські Вісті", редакція їх містилася при вул. Чарнецького, на розі Личаківської. Треба сказати, що

**Посвячення домівки робітничого товариства "Сила" у Львові
1938 р.**

довкола Палієва в тому часі згуртувалося досить багато рухливих людей, хоч і дуже різношерстих політично — колишні комуністи, ундівці, гетьманці й націоналісти. ФНС, або як цю партію називали по-львівськи “Файно є”, пробувала запустити коріння серед робітництва через “Силу”, та це їй не вдалося. З того приводу на сторінках своєї преси зачала вона полеміку з націоналістами, що скінчилося доволі неприємно для обидвох сторін. Гарячкоровні робітники під проводом Петречка прийшли одного дня до редакції, здемолювали редакційні кімнати і побили декого з персоналу, кого там застали. Цей неприємний інцидент вийшов зовсім спонтанно, не був він організований ОУН, як це ФНС пізніше говорила. Попросту обурені протинаціоналістичними виступами “Українських Вістей” робітники дали тому вияв так, як їх до того спонукала молода кров і гарячі голови юнаків.

Не багато міг я зробити для своєї Організації після виходу з тюрми. Здавав я собі справу з того, що ніякого поважнішого доручення в революційній роботі, зокрема такого, що вимагало б стичности з другими людьми, дістати я не міг, бо кожний, хто зустрінеться зо мною, автоматично мусить попасти на лісту підозрілих у поліції. Але пізніше почало виходити на волю щораз більше політичних в'язнів, вони не могли ізолювати себе зовсім від життя, а з другого боку польському поліційному апаратові вже неможливо було слідити за рухами соток і тисячів людей, що повиходили з в'язниць після довшого чи коротшого в них перебування. От тоді вже і я міг більше придатися і по

зможі своїх сил старався чим і як міг допомогти своїй Організації в ділянці допомоги в'язням, розвідочної акції, організаційних зв'язків і суспільно-політичної праці серед робітництва. Хоч це робота, що не впадає в око і не визначається революційною ефектовністю, тим неменше вона для ОУН, як для широкої політичної організації, доконче була потрібна і я був щасливий, що хоч таким способом можу їй послужити.

2. Р о з д і л

ПІД “СЕРПОМ І МОЛОТОМ”

Війна і прихід большевиків. — Що робити? — До міліції! — Стаю міліціонером у П. Дільниці. — Втрачений зв'язок. — Допити в НКВД. — Втіаю зо Львова на хлібозаготівлю. — Мандрівки між Львовом і Дрогобичем. — НКВД втратило мій слід. — Новий контакт до ОУН. — Перше засідання Крайової Екзекутиви ОУН. — Осторога Провідника Грицяя. — Всипа й арешти між членами Крайової Екзекутиви. — Продовжую самостійно працю свого реферату. — Зв'язок до нового Провідника, Мирона. — Стріча в комишах під Винниками. — Неприсмна пригода і щасливий її кінець. — Засідання в хемічній лабораторії політехніки. — Плян повстання проти большевиків і надії на інтервенцію. — Арешти знову підключуються до Крайової Екзекутиви. — Ще раз зникаю зо Львова. — Мирон радить іти закордон. — Кличка до Колюхова. — Роздумався, лишаюся, жаль покидати Україну. — Міняю працю: наперед цементівня в Миколасві, потім Медичний Інститут у Львові. — З'являється Олекса Куц з заграниці. — Вслід за ним Іван Мицик. — Роз'яснена ситуація і відбудова Організації. — Беруть мене до большевицького війська. — Останні відвідини Аскольда. —

Рання осінь 1939 року принесла війну і заки ще всі опам'яталися, з'явилися у Львові большевики. Як тільки ввійшли вони до Львова, я пішов у місто, подивитися, що там діється. Мав я надію стрінути

кsgось зо знайомих і порадитися, що робити. В місті величезний рух, купи польських вояків, уже без зброї, колони Червоної Армії, юрба цікавих львов'ян. Завважив я кількох знайомих студентів-націоналістів, що вешталися з червоними перепасками на рукавах. Було декілька відважних, що мали жовто-блакитні опаски, в декого жовто-блакитна кокарда на грудях. Ці жовто-блакитні відзнаки дуже швидко зникли, виглядало, що вийшло від кsgось доручення притаїтися під червоним большевицьким кольором.

Припадково стрінув я знайомого мені зо студентської домівки Степана Н-го, невеликого росту блондина, родом зо Стрийщини. Від нього довідався я, що наказом хвилі для всіх молодих українців — вступати до міліції, вона якраз формується.

Зараз уранці пішов я на збірний організаційний пункт міліції, що містився у т. зв. Сакракерках від сторони площі св. Юра. Таких пунктів було більше в різних місцях, я вибрав найближчий до себе.

На подвір'ї і коридорах повно знайомих, а ще більше незнайомих, самі українці. Ставши в чергу, за якийсь час добився я до кімнати, де урядували незнайомі мені люди і вони приділили мене до міліційного пункту в приміщенні Сокола II, при вулиці Супінського ч. 21, на подвір'ї Академічного Дому. Я був там членом Управи, тому й післали мене туди.

На початку було нас у Соколі II не більш дванадцяти чоловік. Комендантом нашого відділу міліції був Зиновій Томків, теж член нашого Сокола. В цих перших днях не мали ми ніяких відзнак ані

посвідок. По вулицях валялися купи зброї й амуніції, ми понадягали шоломи, підперезалися військовими поясами, кріси в руки — і це був увесь наш міліційний виряд.

Взялися ми заводити порядок у нашому районі. Першим нашим завданням було прочистити від барикад вулицю Бронівських, що йшла попід саму цитаделю. Там поляки, в оборонному запалі, зганяли цивільне населення ставити барикади з кам'яних плит хідника, при чому тяжко знущалися над українцями. Наш відділ перейшов цілою вулицею Бронівських від кам'яниці до кам'яниці, викликав сторожів і під загрозою арешту видавав доручення усім мешканцям до двох годин упорядкувати хідники та вирівняти вулицю. Сторожі дзвонили зубами зо страху, але коли дві години пізніше вийшли ми на контролю — вулиця світилася чистенько заметена, тут і там ішла ще якась кінцева робота. Само собою, всі розмови й накази ішли тільки українською мовою, аж дивно, як ментально цей “польські Львуф” заговорив по-українськи.

В міжчасі прийшов наказ з центральної команди міліції, що містилася в “Народньому Домі” при вулиці Рутовського, позбирати з вулиць зброю й амуніцію та звести її на подвір'я нашої станиці. Більших військових магазинів — за винятком цитаделі, що не належала до нашої юрисдикції, там заквартирувалося большевицьке військо — в нашому районі не було. По вулицях і на майданах купами лежало безліч усякого військового припасу, ані ми не могли його встерегти, ані навіть не знали, в котрому місці його найбільше. Перший наш тран-

спорт зорганізували ми в той спосіб, що від якогось польського підстаршини відобрали на вулиці візок з двома кіньми і тим візком звозили зброю цілий день, вибіраючи, що найліпше і найцінніше. Потім мали ми більше і кращого транспорту, що години теж прибували нові руки до праці, хоч наш міліційний пункт був малий і територіяльний засяг його діяння невеликий.

Не багато знали ми в той час, що діється в інших станицях міліції. Зайняті були своєю роботою, а їй було стільки, що ледве встигали ми впоратися. Одначе, зараз на другий або на третій день дійшли до нас вістки про сутички з жидівською міліцією. Властиво не можна б її назвати жидівською в повному значенні, бо хоч і були там самі тільки жиди, але виключно комуністи, статечний національний жидівський елемент тримався від того здалеку. Крім дрібніших непорозумінь і навіть збройних сутичок дійшло до більшого конфлікту між нашим міліційним відділом, що охороняв Головну Квартиру української міліції в “Народньому Домі”, і жидівським відділом їхньої Головної Команди, що містилася в якомусь жидівському комунізуючому товаристві при вулиці Вірменській ч. 1, недалеко від “Народнього Дому”. Мене послали за чимсь до нашої Головної Команди і я прийшов якраз, коли скінчилася стрілянина, вулиці були замкнені і сторожа мене не допустила.

В міліції пробув я всього кілька днів. Я думав, що через те скоріше відновлю перерваний війною зв'язок з ОУН. Тим часом, хоч стрінув я різних людей, щодо яких приналежності до ОУН не було

в мене сумніву, та якось не міг зловити свого власного зв'язку. Проте, з розмов з деякими хлопцями виходило, що в міліції мають залишитися лише ті націоналісти, що досі ані не були арештовані ані в інший спосіб розконспіровані. Про мене кожен знав, що я не тільки націоналістичних переконань, бо з ними я в своїй суспільній праці ніколи не скривався, але всім відоме було також, що за приналежність до ОУН відсидів я п'ять років у тюрмі. Тим то рішився я з міліції вийти й іншою дорогою назад злучитися з ОУН.

Відійти з міліції було так само легко, як і до неї прийти: ніякі реєстри не велися, хто прийшов — діставав роботу, а не прийшов, то й не завважили. Одного ранку я залишився вдома і так скінчилося моє відношення до міліції.

Зараз після того зголосився я в фабриці мила "Центросоюза", що в міжчасі відновила свою працю. В тому часі стрічався я з багато людьми, що про них знав, як про колишніх членів ОУН, або й тепер мав підстави догадуватися, що вони далі стоять у якомусь відношенні до ОУН. Обмінювалися ми думками про ситуацію, що витворилася після приходу большевиків — з одними обережно, з другими більше одверто — та ніяк не міг натрапити на безпосередній зв'язок до ОУН. Що зійде розмова так, що можна б заторкнути організаційні справи, уста в кожного замикаються і переходить то на погоду, то на дівчата — коби здалеку від політики. Страшний тиск большевицької дійсности дався вже відчувати, намордник затягався щораз тугіше. Хто зв'язку не мав, не допитався б, мусів

ждати, аж до нього прийдуть. За Польщі не було такої сильної конспірації.

Тим часом зайшли події, що на деякий час висунули мене зо Львова.

Несподівано зайшов до мене Остап Ігнат, за польських часів посередник у торгівлі нерухомостями, що був Головою Сокола II. Від упадку Польщі минуло вже яких два-три тижні. Большевики хотіли зорієнтуватися про українське суспільне життя в останніх роках перед війною і в тій цілі скликали наради різних людей, що в тому житті займали чільні становища, або викликали їх на розмови одинцем. Між іншими викликали теж Ігната, як Голову Сокола II. Якось викрутився він тим, що був тільки паперовим Головою, справами товариства не багато мав часу цікавитися, мало про них знав, найкраще було б покликати Секретаря. Відпустили його з НКВД з тим, що має доставити того Секретаря якнайшвидше. Переляканий Ігнат просив мене конечно піти туди і якось вияснити їм справу, щоб лишили нас у спокою. Подав мені число кімнати, де треба зголоситися.

Іти чи не йти? Навіщо самому лізти чортові в зуби? Та з другого боку, коли вже рішився лишатися під большевиками, краще відразу знати, на чому стою, як мали б мене потім вхопити зненацька.

НКВД містилося в будинку міської електривні при вулиці Пелчинській. Видали мені "пропуск" на гору, прийняв мене якийсь неокреслений чоловічок по-цивільному і властиво нічого в мене не розпитувався, поза такими загальними справами, чи задоволений я з того, що нема вже Польщі, як по-

добається мені радянська влада і т. д. Говорив ламаною московсько-українською мовою і відправив мене з тим, щоб знову прийти за два дні.

Тим разом уже їх було два, крім мого знайомого ще один в уніформі майора НКВД. Дуже гарно вмів зін говорити по-українськи, хоч залюбки по-слуговувався московською мовою.

Тепер уже не пішло мені так легко. На переїзді то солодкими словами то криками й погрозами — а навіть і до бійки бралися — старалися витягнути з мене все, що я міг їм сказати про Сокіл II, а далі про всякі інші вияви організованого українського життя. Я крутився, якби мене хто на рожно настроїв. Хоч і намагався я говорити якнайменше і подавати тільки те, що з мене витягнули — до нічого те не здалося. Вони знали так багато, що нераз нічого й було мені щось додавати, а при тому на диво добре поінформовані були про мене самого. Не могло їм поміститися в голові, як то я, Секретар, так мало знаю про своє товариство. Бо в советській системі не Голова тільки Секретар головна пружина в кожній організації.

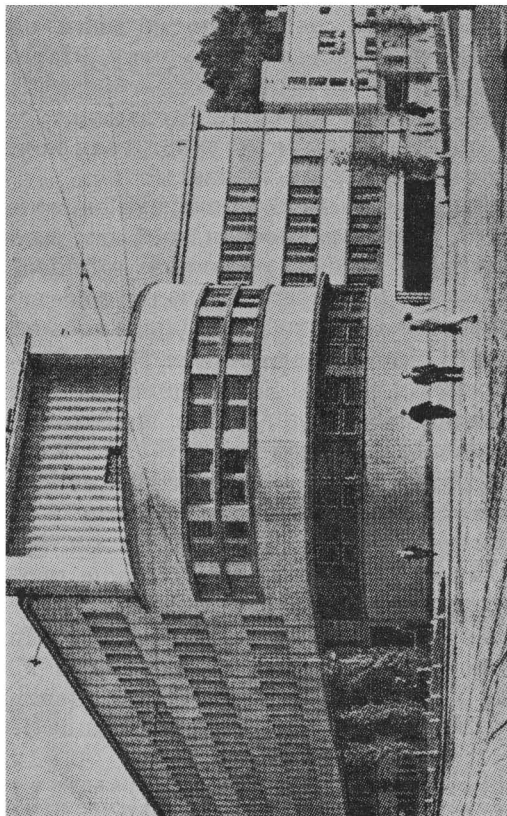
Представив я їм “Сокіл” як чисто руханково-спортове товариство, що нічого спільного з політикою не мало, “фізкультурною” займалося. Та й правда це була.

— А скільки в вас було членів?

— Точно пригадати собі не можу, але звиш сотні, десь так біля стодвадцять.

— Давайте сюди їхні назвища!

У-у-у! Неприємна справа!

**Будинок НКВД у Львові (колишні біора Міської Електрівні при
вул. Пелчинській)**

— Та я позабував.

— Давайте, кого пам'ятаєте.

Подаю обережно або таких, що вже вийшли за Сян, або старших людей, що не мали ніякого відношення до націоналістичного руху. Нарахував так з двадцять.

— Що ви, смієтеся з нас? На сто двадцять усього дванадцять подаєте? Вам може жартувати хочеться, не думайте, що в нас є на те час!

— Справді, тяжко мені пригадати назвища...

— Вже ми знайдемо способи, щоб вам загострити пам'ять. Підете додому, поглянете в папері і записки товариства, принесете їх сюди, тоді вам пам'ять поправиться і пригадаєте більше назвищ.

— Жодних книг і паперів нема. В домівці квартирували польські вояки, все понищили. Коли ми зайшли туди по звільненні Львова, знайшли тільки голі стіни й солому на долівці.

— Так пригадуйте собі в інший спосіб, але майте на увазі, що з нами діло серйозне!

Вже думаю підводитися з крісла. Аж тут:

— А тепер скажете нам щось ближче про своїх директорів і про їхню політичну діяльність.

Що я міг їм сказати? За вийнятком Миколи Творидла, що був активним членом партії УНДО, належав до її Центрального Комітету і навіть був сенатором у Варшаві за часів "нормалізації"⁸⁾, інші

---

⁸⁾ Так звана нормалізація польсько-українських відносин припадала в Галичині на роки 1935-1939, від смерті маршала Пілсудського і проголошення нової конституції, аж до вибуху польсько-німецької війни. Частина політиків партії Українського Національно-Демократичного Об'єднання, — при загальній па-

директори не мали часу на політику та й таки ма-
ють не дуже за нею слідкували.

— Е, та ви нам тут казки розкажете! Ще заки
ми до Львова заїхали, відомо нам було, що це за
горобці. І зрештою всі буржуазні директори — на-
ціоналістичне кодрло і кожен знає, що якраз у “Цент-
рсоюзі” було гніздо контрреволюції. Неможливо,
щоб ви про те не знали.

Піт струмочками спливає по мені, сорочка при-
липла до плечей. Я втратив надію, що вийду вільним
з кімнати. В величезній напрузі і в страху не так
за себе, як щоб другого когось не загнати в біду,
я почувався наче приголомшений. Куди мені рів-
нятися з рафінованими енкаведистами!

Щораз тісніше звужується коло розмови дов-
кола моєї особи, я й не счувся, коли змушений був
признатися, що сидів у польській в'язниці п'ять
років за ОУН. Питання почали сипатися в напрямі
ОУН, її політичних цілей і метод організаційної
роботи. Знали вони дуже багато про різні факти,
події та про окремих осіб, але відчувалося, що це
світ для них чужий і мало зрозумілий, ще добре
в ньому не орієнтувалися.

Коли вже мова про ОУН — ніяк крутити. Все

сивності і браку опозиції зо сторони більшости партії, — на
чолі з послами Василем Мудрим і Володимиром Целевичем
пішла на угоду з польським урядом у надії на поважніші по-
літичні концесії для українців. Склала відповідну декларацію
льояльності і станула на автономістичній платформі. На прак-
тиці ціла політика “нормалізації” полягала на безнастанних
уступках з української сторони, що в заміну за те не ді-
стали нічого, не то якихсь політичних концесій, але навіть не
звільнено звичайного адміністраційного й поліційного тиску
на щоденне українське життя. (Прим. З. К.)

про мене знали. Одиноке, що міг я зробити, це представляти націоналістичний рух і ОУН як реакцію на польську шовіністичну політику, спрямовану на знищення українства в межах польської держави. Цей рух був більше спонтанний, як організований, виливався він бурхливим всенароднім спротивом, в якому брали участь усі суспільні верстви і від 1930 року, коли над Галичиною прошуміла пам'ятна “пацифікація”, він уже не втихав, навпаки, розгортався щораз дужче.

Не щадив я слів під адресою “панської Польщі” і “чванькуватої польської шляхти”, щоб підстроїтися під зрозумілий їм тон. По обличчях бачив я, що їм заїмпонувала така постава галицької української людности супроти “буржуазної Польщі”. Все ж таки трудно сподіватися, щоб повірили вони в ті байки. Та все одне, іду далі по тій самій лінії, що ОУН була — а принаймні ми на низах так її розуміли — виявом національної самооборони перед польською екстермінаційною політикою, що якби не ОУН, то сьогодні вже не було б кого “визволяти” в Західній Україні. З упадком Польщі мабуть відпала й рація існування ОУН, бо щось про неї не чути...

— Ну, да, ще про те будемо говорити. А тепер от що, голубе. Не думав я вас звідсі випускати, але передумавши, відпущу вас. Але ви мусите служити радянській владі і дати доказ, що ставитеся до неї прихильно.

Потепліло мені коло серця на думку, що вискочу цим разом з енкаведівських рук, а тут і холод підступає, коли згадати про ту “службу”.

— Я ж служу, в фабриці працюю, норми добре виробляю, начальство з мене задоволене...

— Не туди стежка в горох, голубе, я не про те хочу говорити. Ви найперше маєте пильнувати своїх директорів, а коли я вас покличу, подасьте мені всі зібрані про них інформації.

— Змилуйтеся, та ж я ніколи й на очі їх не бачу, я сиджу в фабриці мила, а вони в центральному бюро при вулиці Зіморовича...

— Нічого, нічого, вже ви знайдете на те способи. А як, — це нам неважно. І крім того ви мусяте стежити за своїми товаришами праці і взагалі за всіма українцями, вашими знайомими. Незабаром я вас покличу знову, тоді ви скажете мені все, що за той час встигли зібрати, і тоді умовимося про нашу дальшу співпрацю.

Виходжу на вулицю і не знаю, чи радіти волею, чи сумувати з перспективи “співпраці”.

Енкаведист мав мене викликати через централіс “Центросоюза”, де тоді був Секретарем Степан Магоцький, відомий футболіст.

Пройшло кілька днів. З думки мені не сходить енкаведист і його погрози, але якось не кличуть. Кожен новий день денервує мене щораз більше, бо все більшає правдоподібність, що може сьогодні викличуть на Пелчинську вулицю. Ні з ким про те говорити не можу, ні з ким порадитися, а до ОУН контакту ще не зловив. Майнула думка, чи не тікати за Сян?

Зайшов я за чимсь до централі “Центросоюза”. Тоді якраз формувалася там бригада організаторів заготівлі хліба для підгірських районів — тре-

ба було об'їздити подільські союзи кооператив і наладнувати висилку збіжжя для кооперативних центрів на Підкарпатті. Нікому не всміхалася ця робота: комунікація ще не наладжана, суспільне життя і кооперативна організація вийшли з своїх рейок, ресторани нечинні, знайомі розбрелися — ані що їсти, ані де ночувати, то й не диво, що кожен воліє сидіти на місці, у Львові. Та для мене це чудова нагода зникнути на якийсь час з Львова, без надуми голошую добровольцем до бригади заготівельників, швидко дістаю “командіровку”, густо всіяну різного калібру печатками і без одного дня проволочки тікаю з Львова, їду в напрямі на Теревовлю.

Більше двох тижнів шугав я так від Союзу до Союзу, від кооперативи до кооперативи. Пора б уже і до Львова заскочити, звіт здати, бо нікому не цікаво, чи я щось зробив, чи й ні, — головне, точний звіт з цифрами мусить бути. Може б я ще кілька тижнів швендявся так по Поділлі, але кличуть, треба вертатися.

У Львові каже мені Магоцький, два рази дзвонили за мною з НКВД, він заспокоював їх, що я на важній урядовій об'їздці, вернуся за кілька тижнів. Це мені підогріло п'яти і я зараз же знову почвалав на три тижні.

Натомився я так, що ледве ноги волік за собою, та все наче рукою відняло, коли після повороту до Львова довідався я, що вже більше за мною з НКВД не питалися. Може забули? Тяжко повірити, НКВД має довгу пам'ять.

Для безпеки знову виїхав я з Львова на кіль-

ка тижнів, тим разом до Дрогобича, де на саме Різдво 1940 року я оженився і в січні вернувся до Львова.

Був це час, коли почали втікати з Львова ті українці, що початково були рішені залишитися під большевиками. Нагло зник наш інженер-хемік з фабрики Центросоюза, Едвард Гавалко. На мене впала через те така маса роботи, що я хоч-не-хоч почав забувати про своїх "опікунів" з НКВД. Принагідно довідався я, чому залишено мене в спокою — кудись перенесли з Львова того майора НКВД і його помічника, мабуть не залишили вони про мене докладніших записок і так я дістав кілька дуже цінних місяців передишки.

В часі своїх поїздок по Галичині я стрічався з дуже багато людьми, знайомими й чужими. Про деяких я зовсім певно знав, що вони колись були членами ОУН. Нераз аж язик свербів мене заговорити до них про ті речі, а по очах бачив я, що і в них чи не таке саме бажання, але на тому бажанні й кінчалось. Одначе я починав здавати собі справу, що напевно вже в найближчому часі хтось до мене прийде від ОУН. Я ж багатьом був знайомий, і особисто з волі та з тюрми і з газет з часів мого судового процесу. А в повітрі щось висіло, це й носом пронюхав би, неначе якийсь конспіративний інстинкт сповіщав мене, що ОУН рухається.

Не довго й довелося ждати. Десь під весну 1940 року, коли я вже на добре й на постійно осів у Львові, підійшов до мене Стефко Ніклевич, знайомий мені ще до війни. Родом він був з Дрогобиччини, а працював у Львові на Богданівці в фабриці де-

рев'яних скриньок. Ця фабрика постачала нам скриньки на мило і ми були в безнастанному контакті з собою, устному й телефонічному, майже кожного дня. Обидва ми знали про наше колишнє відношення до ОУН, та в розмовах обминали ту тему, не було потреби про неї говорити.

Тепер він сказав мені, що досить уже відпочивати, прийшов час на роботу. Якраз реорганізується Крайова Екзекутива ОУН у Львові і в найближчу неділю маю прийти на її засідання. Зберемося в мешканні робітниці фабрики свічок "Центросоюза", Ірини Мороз, при вулиці Бема ч. 29, точно о дев'ятій годині вранці. Перед брамою будуть проходжуватись два молоді люди — це знак, що можна безпечно входити. Засідання Крайової Екзекутиви відбудеться під збройною охороною.

Зійшлося нас десять чоловік в означеній годині, сіли ми довкола стола по середині кімнати, обкинув я всіх оком і пізнав трьох знайомих. Крім Стефка Ніклевича був ще там мій іменник, Іван Максимів. Походив він десь з Перемищини і заходив до свого земляка, о. д-ра Богдана Липського, капеляна в'язниці у Львові, у нього ми й познайомилися при якійсь нагоді. Найбільше здивувався я, коли в Провідникові Крайової Екзекутиви впізнав я товариша праці з Центросоюза, Грицака, працював він у м'ясарському відділі.

Провідник з'ясував нам коротко положення в світі і ситуацію під большевиками. Говорив мало, з природи був мовчаливий і скупий на слова. Після того Ніклевич, що, як оказалось, був Організаційним Референтом Крайової Екзекутиви, поінформу-

вав нас загально про стан ОУН на Західньо-Українських Землях. Досі йому вдалося наладрнати постійний зв'язок з кількома осередками, що нараховують понад 600 членів ОУН ще довоєнної категорії, з інших осередків є зв'язки тільки до окремих людей та різних самостійних груп, що почали діяти самочинно, без зв'язку з Крайовою Екзекутивою. Покищо праця йде дуже добре, виходить, що в большевицькій системі з одного боку працювати куди легше, а з другого — тяжче. Легше тому, що заплутана бюрократія, безліч усяких документів, "командіровок", поїздок і т. п. дають добру нагоду контактуватися з людьми без підозріння, а тяжче тому, що над усіми важенно висить страшна тінь НКВД і ляк унерухомлює людей.

В ході засідання зрозумів я, що не лише я сам один перший раз на засіданні. Крайова Екзекутива працювала в неповному складі, до того цей склад часто мінявся. Тепер персональні відносини наладрналися настільки, що можна приступити до формування сталої Крайової Екзекутиви. Зараз будуть розпреділюватися функції.

Мені призначено реферат господарських зв'язків. Точних завдань мого реферату на засіданні не окреслено, це мав я зробити пізніше в безпосередній зустрічі з Провідником. Крім того доручено мені пошукувати і тримати на поготів'ї квартири, що ними мала б користуватися ОУН для своїх зв'язкових, кур'єрів, делегатів з-за кордону, відбувати там свої сходини й засідання.

При окремому столику біля вікна весь час сиділи два незнані мені типи. Не чув я від них ні

слова, тільки нотували собі щось у паперах. Обидва досить високого росту, наскільки це можна було пізнати з сидячої постави, один лисуватий, чорнявий семітський тип з гострим носом, другий русий і повніший на лиці.

Нахиляюся до Ніклевича, що сидів біля мене і пошепки питаюся, хто це.

— Це два наші провідні члени з-за Сяну, що приїхали для зв'язку з нами.

Тих двох людей не стрічав я ніколи ані передтим, ані потім. Якого півтора року пізніше довідався я про місію Ярослава Буя-Горбового, що його група Степана Бандери вислала зв'язковим до краю і що віддався большевикам на послуги. Того Буя ніколи я на очі не бачив, але з опису інших людей видається мені дуже правдоподібно, що це він був одним з тих делегатів, хоч ручатися за те не можу.

Засідання доходило до кінця. Грицак попередив нас, що йдуть дуже тяжкі часи для ОУН. Мусимо пристосувати свою дію до большевицької системи, треба скріпити всі засоби обережності. Почавши від найближчого засідання Крайової Екзекутиви всі її члени будуть постійно носити при собі зброю. Дістанемо крім того отруту ціянкалі. Досвід показує, що незвичайно трудно опертися методам большевицької поліції, що диявольськими способами вміє висотувати з людей не тільки власне признання до вини, але і "всипи" інших. Небезпека для Організації з того величезна, годі описати її словами. За якийсь час Організація просто перестала б існувати. Одинока рада — не датися живим у руки.

Смерть одного рятує десятки інших і дає життя Організації. Нема ніякого примусу, хто хоч і найменший сумнів має в свою видержливість — нехай сдверто в чотири очі скаже про те своєму Провідникові, ніхто про те не буде знати і нікому це не буде братися за зло. навпаки, в той спосіб він зробить для Організації прислугу.

Помімо того, що згущуються хмари над Крайовою Екзекутивою, він сподівається, що до часу найближчого засідання ще всі доживемо. Про час і місце засідання повідомить усіх Організаційний Референт, буде це за тиждень. Тоді дістанемо зброю і ціянкалі і від тоді обов'язуватиме нас інший спосіб життя. А тепер — розходитися одинцем у відступах 5-10 мінут, найближчий тиждень дуже берегтися, позмозі не ночувати вдома, виїжджати зо Львова.

Мотогошно стало на душі. Кожен мусів потиху сказати собі, що Грицак має рацію. Щодо мене, я не робив собі ніяких ілюзій. В Крайовій Екзекутивній залинуся, а як довго це буде, Бог один знає, зрештою — раз мати родила! Роками жити в страху — невиносна справа, ліпше загинути болай в якомусь спротиві.

Пращаємося з Грицаком. І це був останній раз, що я його бачив. Того самого дня виїхав я до Дрогобича, а коли за кілька днів вернувся до Львова, довідався, що містом перекотилася хвиля арештувань і що жертвою її впали між іншими всі, хто був на тому засіданні. Арешти відбулися нагло вночі з неділі на понеділок, напевно НКВД до них підготовлялося давніше і вибрало цей момент на

свій удар. Якимсь чудом урятувався тільки я один-одинокий, не тому, що виїхав зо Львова — бо навіть не шукали мене в моїй легальній квартирі — тільки, на мою думку, з іншої причини. Нас було двох Максимових на засіданні в Крайовій Езекутиві. Коли НКВД зловило Максимова, що діяв там уже довший час, не впали на те, що є ще й другий Максимів, Онуфрій.

Ані Грицака, ані Ніклевича, ані Івана Максимова ані нікого з тої моєї першої Крайової Езекутиви ніколи я вже не побачив ані про них не чув, ані не знаю, що з ними сталося. Постигла їх звичайна доля революціонерів-підпільників. Мусіли триматися добре, а коли загинули, то взяли з собою тайну в могилу, бо вже нікого після них не арештовано і дальшої “всипи” не було.

Зв'язок знову обірвався. Та не дуже я тепер тим журився. Вже було мені відоме, що ОУН існує, а що всипа була — що ж, мій Боже, чи одну це вже всипу ОУН пережила? Всіх виарештувати неможливо, а хто лишився на волі, відшукає других і нові друзі кожного дня приходити будуть. А до того я рахував себе членом Крайової Езекутиви і хоч сам лишився, тим більший обов'язок спадав на мене. Тепер я вже не можу ждати, аж хтось по мене зголоситься, сам мушу шукати інших. Покищо я трохи присів після арештів, бо невідомо, чи на тому кінець. Та швидко підніс голову і захав братися, на всякий випадок, за те діло, що було для мене призначене на нашому засіданні. В короткому часі біля мене вже створився невеличкий апаратик, зложений з членів і прихильників ОУН,

головним чином жінок і дівчат, бо до тієї роботи вони найкраще надавалися. Квартир у мене вдовсталь, та що ж — нікому з них користати. І зв'язкова служба справно наладилася. Почав розмишляти про те, якби то грошей для Організації добувати. Якось так було, що гроші, одна з найважливіших проблем за польських часів, у большевицькій дійсності сходили на далекий плян. Певно, великих сум дістати нелегко, але що потрібно на біжучі видатки мого ресорту — не бракує. З власної ініціативи почав я збирати большевицькі особисті виказки, т. зв. пашпорти, та різні урядові документи, напевно придасться це Організації. Поставання пашпортів ішло напрочуд гладко. Дівчата, що працювали в різних бюрох і установах — а за большевиків тих бюр розмножилося, що й не злічити! — попросту викрадали документи з кишень большевицьких достойників та інтересентів, коли вони вішали свої пальта в ждальнях. Перед у тому вела Оля Х., сестра мого приятеля з тюрми.

За місяць я знову зловив зв'язок до нової Крайової Екзекутиви. Не пам'ятаю вже добре, чи це був Арпад Березовський, чи Роман Лаврів, але напевно котрийсь з тих двох приніс мені повідомлення про найближче засідання Крайової Екзекутиви, в ліску поміж Кайзервальдом і Винниками.

На місце запровадив мене Арпад. Стрінулися ми з ним перед вечором у місті. На лихо зачав падати дощ, і то доволі зливний. Вже не було часу ані відкликати засідання ані змінити його місця, і так ми пересиділи в комишах під дощем кілька годин. Я змок, як хлющ, але дуже був задоволений тим,

що нарешті знову сформувався провід і робота піде жвавіше.

Показалося, що є новий Провідник, приїхав з-за кордону. Забув я, під яким він тоді виступав псевдом, щойно пізніше довідався я, що був це Мирон, знаний як “Орлик”, що загинув потім у Києві. В Крайовій Екзекутиві були самі незнайомі мені обличчя, знав я одного тільки Арпада Березовського.

Довідалися ми, що останні арешти у Львові завдали тяжкі втрати для ОУН, зліквідувавши Крайову Екзекутиву в цілості. В праці перебою не було, хоч Екзекутиву прийшлося добирати з людей зовсім нових. Будемо сходитися раз на місяць, а потім він особисто або через Організаційного Референта буде тримати зв'язок з кожним з нас зокрема. Говорив теж і про політичну ситуацію та про різні біжучі організаційні завдання. З того найбільше зацікавила мене внутрішньо-організаційна справа подій за кордоном, бо досі ми не мали про те поняття, принаймні я особисто довідався вперше про ті речі. Ніколи майже не було мови про те, з конспіративних причин: кожен нехай робить своє діло і не цікавиться тим, що діється “на горі”, — це не наша справа. І нема що дивуватися нашій цікавості, бо щойно від Мирона дістали ми перші вістки про непорозуміння в ОУН. З його слів виходило, що це властиво ніякі “непорозуміння”, скоріше можна б це назвати перегрупуванням у Проводі. Представив він нам справу так, що полковник Мельник, як Голова ПУН, рішився відмовити Провід Організації, відсунути з нього декількох людей, що або вже старші віком, або зо-

портунізувалися в своїх політичних поглядах, перебуваючи довгі роки за границею, без контакту з революційним підпіллям. Справа йшла про Омеляна Сеника-Грибівського, Ярослава Барановського та інж. Миколу Сціборського, їх знали ми тільки з назвищ. Отже Голова Проводу їх звільнив, а на їхнє місце покликав до ПУН Степана Бандеру, Миколу Лебеда і Ярослава Стецька. Вийшло таке, що одні члени ПУН відійшли, другі прийшли, а сам ПУН на чолі з Головою, полковником Андрієм Мельником, діє по-старому і далі являється найвищою нашою організаційною владою. Які там зміни на верху — це нас ані не свербить, ані не пече, бо й так мало правдоподібности, чи коли ми їх або вони нас побачуть, так ми собі міркували. Вся справа виглядала нам зовсім нормальна і нічого іншого нам не лишається, як з енергією і з запалом братися за діло.

Розділили ми між себе працю. За мною лишилися старі функції, бо я вже децю виконав і набрав трохи досвіду, до того доскочили частинно фінансові справи в тому розумінні, що я на якийсь час мав стати організаційною касою. Мирон передав мені в пакеті більшу суму грошей, щоб не носити їх з собою, скільки разів буде йому потрібно, зголоситься по них у мене.

Не діждавшися кінця дощу, почали ми розходитися по одному-двох. Ще трапилася мені пригода і нагнала страху в п'яти якраз тому, що ніс я організаційні гроші. Я хотів скоротити собі поворотню дорозу і заблудив. Було темно, хоч в око стріль, забрив я між якісь військові будинки, зов-

сім про те не знаючи, доки большевицький вартовий не ревнув мені знечев'я в саме вухо: "Стої!" Зо страху за гроші я початково забув язика в роті, — але якось відбрехався, хоч большевик дуже підзорливо оглядався на мене. Відпустив мене геть з лайкою, обсипавши матюками, щоб ішов я вулицями призначеними для людей, а не по закамарках.

Мирон заходив до мене часто і додому і до фабрики. Обговорювали ми всякі справи з мого ресорту, зберігав я для нього різні гроші. Ані не знав я, ані не розпитувався, що робили інші. Яке мені до того діло? В конспірації, що менше знаєш, то і для тебе здоровіше і для других безпечніше.

За місяць знову скликано Крайову Екзекутиву. На розі вулиць Сикстуської і Сапіги стояв костел св. Магдаліни. Ззаду прилягали до нього монастирські будинки, а ще далі було подвір'я, якісь стайні, — все оточене муром. Ще за польських часів забудовано частинно цей простір, примістивши там якийсь відділ львівської політехніки, а потім большевики ще добудували нове крило і перенесли туди хемічні лябораторії. Працював там, на якомусь доволі визначному становищі, один з членів нашої Крайової Екзекутиви, в нас він був Військовим Референтом. Зібралися ми одинцем перед десятою годиною ввечері, він впустив нас бічним входом, замкнув двері на ключ і там ми мусіли пересидіти цілу ніч, вийти можна було, аж засіріє, коли вже почнуть люди по вулицях ходити, але ще перед тим, заки зачнуть сходитися до роботи працівники лябораторії.

Засідання тривало дуже довго, цілу ніч, і ще й не стало нам часу. Найперше Мирон виложив перед нами в доволі довгій доповіді наші організаційні завдання і нові методи праці в большевицькій дійсності. Ми працювали лише в Західній Україні, на Сході був інший Провідник та інша Крайова Екзекутива. Зв'язок туди мав лише Мирон, ні вони про нас, ні ми про них не знали нічого.

Над рефератом Мирона йшла довша дискусія, кожен мав щось туди докинути, я не буду того повторяти, забрало б це за багато місця і це властиво тема окремої розвідки чи статті.

Потім прийшов довгий, докладний і повний усяких подробиць звіт Організаційного Референта. Не знав я його назвища, псевдо забув, ніколи пізніше його не бачив, невідомо мені, де він тепер і по чийй стороні опреділився. Його звіт справив доволі велике враження на мені і на інших приявних, виходило з нього, що наша праця сильно поступає наперед, огортаємо цілий край організаційною мережею, скрізь маємо своїх людей і незабаром прийде час, коли скінчиться період організаційного охоплення краю і ладнання зв'язків, треба буде подумати над посиленням політичної роботи. Правду сказавши, я був тим приємно заскочений. Мавши обмежене коло своєї діяльності, стрічаючися завше з одними й тими самими людьми, виконуючи з дня на день просту свою біжучу організаційну працю, не мав я нагоди оцінити і спостерігати всього розмаху ОУН у першому році большевицької окупації.

З того засідання вийшли ми з великим вдоволенням, щоб за кілька тижнів, у поданий на-

перед день, ще раз зібратися в тому самому місці. Знову впустив нас до середини наш Військовий Референт, от жалко, що бодай його псевда не можу нагадати, бо назвища не знав я ніколи, так само, як ніхто з них не знав назвища мого. Конспірація в нас ішла дуже добре. Пригадую, що був це досить високий чолов'яга, трохи пригорблений у плечах. Один-одинокий раз бачив я його пізніше, за німецьких часів, у випадковій зустрічі на вулиці. Проїшли ми повз себе, удаючи, що себе не пізнаємо.

Ціле засідання присвячене було одній тільки справі: Військовий Референт представив нам плян викликати протибольшевицьке повстання. Реченець мав припасти досить близько, десь під кінець серпня. Говорив він довго та оперував якимись цифрами, що їх годі мені тепер пригадати. Була там мова і про кілька тисяч крісів, і про амуніцію, автомати, якісь скоростріли, а навіть і про гармати. Згадував теж і про одну большевицьку літунську частину, що в ній літуни більшістю наші люди й симпатки нашої справи, зобов'язувалися на випадок акції опанувати її та віддати до нашої диспозиції. Одначе ані не подавав подробиць де і як це мало б зачинатися і як переводитися.

Зараз забрав слово Мирон і негайно заапробував думку про повстання. Його аргументація ішла в тому напрямі, що большевики щораз дужче затискають руку на горлі українського народу. На зовнішньому фронті витворюється ситуація, що каже сподіватися неминучости большевицько-німецького зудару. Він може відтягнутися, большевикам

на тому залежить, щоб німці кривавилися якнайбільше. Навпаки, в нашому інтересі лежить цей удар прискіпити, бо що швидше зачнеться конфлікт, то менше залишиться большевикам часу на підготову і більше в німців буде сили, щоб їх розчавити. Свої очі мусимо звернути на політичну сторінку повстання. Ясне, що шкода мріяти, щоб нашими силами повалити СРСР у прямому бою. Не то ми, підпільна організація, але й ніякий сусід большевицький, за винятком однієї Німеччини, не може про те думати. Одначе нас багато навчив приклад Фінляндії. Якби фінсько-московська війна протягнулася ще кілька тижнів, вона понад усякий сумнів була б викликала інтервенцію великодержав і тоді воєнний конфлікт розтягнувся б і на СРСР. А не забуваймо, що це були перші місяці війни. Тепер уже нікому не вистачило б стільки терпеливості. Якщо б нам удалося протриматися два-три тижні, щоб за цей час розгорнути в світі широку пропаганду, ми більш як певно можемо рахувати на чужу інтервенцію. Або прискіпить це вибух німецько-большевицької війни, давши німцям претекст устрянути у внутрішні большевицькі справи, або, коли німці проголосять свою незаінтересованість, ми дістанемо підтримку в альянтської сторони, може не аж так, щоб заради нас зачинати воєнні кроки, але в кожному разі якась сильна дипломатична інтервенція, посередництво, визнання за воюючу сторону, допомога в зброї і т. п.

А це нам повинно вдатися. Досі наша праця йде тільки по організаційній лінії. Ми ставимо Організацію Українських Націоналістів, будуємо її кадри,

але не піднімаємо на ноги цілого народу. Це можна б робити тільки в разі повстання. І тоді сили наші збільшаться вдесятеро і всотеро, в оперті на Карпати ми зможемо продержатися так довго, доки не прийде нам з допомогою загранична інтервенція. Зброї буде в нас більше, як потрібно для тої цілі, коли ж зачнеться регулярна війна — зброї буде більше, як рук до неї.

Миرون скінчив. У залі мовчанка, хоч маком сій. Нічого не можна пізнати по обличчях, чи переконує їх це, чи ні, але, скоро заявилися за тією думкою такі два авторитети, як Провідник Крайової Екзекутиви та її Військовий Референт — готові погодитися.

Не витримав тільки я один. Може й найменше в мене було кваліфікацій до того, ніколи я в війську не служив, про військове діло не мав поняття, про зброю знав тільки з бойових вишколів ОУН. Але, хоч людина невійськова і зовсім з тою справою необізнана, я мусів забрати слово. Здавалося мені, що зачинати повстання перед тим, заки почнуться воєнні дії з большевиками, не мавши абсолютно ніякої гарантії на те, що справді в скорому часі наступить інтервенція, — це значить віддавати українську людність західніх земель на нечувану різню. Які б не були большевики, одного їм напевно не бракує — рішучості! Вони вдарили б по нас негайно і то з цілою колосальною силою свого державного, поліційного і військового апаратів. Може б у перших днях збереглися б ті, що вже були б у повстанських рядах, але решту в її безборонності здешаткували б, вирізали б і ви-

селили б. Моя думка була б — з повстанням заждати, далі вести підготовчу роботу й ударити аж тоді, коли будемо мати сяку-таку певність успіху, цебто не скоріше, аж почнеться большевицько-німецька війна.

Ще не скінчив я говорити, як відчув, що довкола мене залягла атмосфера зніяковіння. Всі на мене почали якось дивно дивитися, як на царшіву вівцю, що занечистила стадо. Та я рішений був твердо обстоювати свою думку аж до самого кінця, вважав це справою свого національного сумління й організаційного обов'язку.

Не дійшло до дискусії. Провідник відразу перескочив до інших справ і скоро після того ми засідання закінчили.⁹⁾

До рана ще було далеко, решту ночі провели ми на різних розмовах, а трохи перекуняли по

---

9) РП ОУН, а зокрема його тодішній Провідник Бандера, були опутані думкою про повстання, неначе якоюсь манією. Поминаючи персональні справи Ярослава Макара-Барановського й Омеляна Сеніка-Грибівського, одним з найважливіших закидів опозиції з-під стягу Степана Бандери й товаришів у сторону ПУН було те, що цей останній у 1939 році не викликав повстання на тилах польської армії. Вже перші емісарі опозиції до краю восени 1939 року мали доручення інформуватися про можливості повстання, такі ж доручення дістав пізніше і Ярослав Буй-Горбовий і, як виходить з оповідання Кривоноса, і Мирон-Орлик. Це була тільки вода на млин німецької розвідки, що затирала руки з утіхи та підливала оливи до вогню. Диверсія на тилах ворога, саботажі й розвідка — та ще й без ніяких політичних зобов'язань — це було повсякчас метою всякої розвідки, в тому й тодішньої німецької, що старалася звести на ті манівці весь український націоналістичний рух. Ближче про ті справи гл. в моїх книжках п. н. "Перед походом на схід" і "Розбрат". (Прим. З. К.)

кутках. Нарешті поблагословилося на світ і ми розійшлися.

За той час у мене назбиралося п'іддостатком квартир, деякі з них дуже догідні, щоб відбувати там наші засідання. Мирон ніколи їх у мене не жадав, як довго надворі тепло, скликав нас десь на свіжому повіттрі, казав, що й безпечніше так і вигідніше.

Одне з тих наших засідань відбулося під ліском на Кульпаркові. Їхали ми трамваєм до кінця вулиці Листопада, потім переходили щось як не-забудовану площу і наче якесь пасовище, що до-ходило до вулиці Кульпарківська Дорога, і там уже недалеко той лісок. Місце дуже недобре. Лісок ма-лий, дерева в ньому за рідкі, щоб добре серед них заховатися. а під ліском сидіти дуже незручно, бо дорогою раз-у-раз проїжджали авта, на тлі світла їхніх рефлєкторів наші силветки рисувалися ду-же виразно і водночас підозріло. Це мало своїм наслідком, що ми в алярмуючому темпі полагодили найважніші справи, щоб знову зійтися за кілька днів в іншому місці. Занепокоїли нас вісті Мирона про нові аренти, що знову підсуваються аж під Крайову Екзекутиву. Арештовано Романа Лаврова, що не був вправді членом Крайової Екзекутиви, але стояв у близькому контактї до неї, працюючи в технічному відділі п'ідробки пашпортів, докумен-тів і печаток. Опорожнено всі знані йому кварти-ри, позмінювано псевда людей, що стояли з ним у контактї, та Бог знає, скільки це pomoже. Одним словом — подвійно треба матися на обережності.

На мене особливо нав'яло це неприємні думки,

бо з Лавровом я був дуже добре знайомий, а хоч і не мав з ним організаційної стичности, все одне міг він мене засипати.

Відійшов я один з перших, ще тої самої ночі мав стрінутися з Мироном на самоті. Іду повільною ходою назад до трамвайної зупинки при вулиці Листопада і ввесь час Лаврів не сходить мені з думки. Коли занадто припікала небезпека, я тікав зо Львова в Дрогобич, звідки походила моя дружина і де завше знайшовся для мене якийсь добрий сховок. Знав про те Лаврів, бо сам походив з Дрогобиччини. Прийдеться шукати в іншому місці якогось прибіжища на випадок потреби.

Чомусь трамвай довго не над'їздив і я ходив заглиблений у думках сюди й туди по хіднику. Було вже зовсім темно, освітлення вулиці в тому місці трохи притьмарене. Я й не дуже розглядався по боках, зайнятий своїми думками, все ж таки завважив, що крім мене, трохи оподалік, ще хтось проходиться, але щось наче скривається в тіні дерев. Чи не НКВД це? Говорив же ж Мирон про арешти! Якось мені знайомі і постава і хід того осібняка. Стривайте, та це ж Лаврів! Та ні, це неможливе, не далі як чверть години тому повідомлено нас про його арешт. Але чорт'вськи подібний тип! Що буде то буде — мушу впевнитися! Недбало підходжу попри нього і вже розкриваються мені уста, щоб заговорити, як він швидко пройшов повз мене, чую тільки тихе "пст, пст!" — якби якась осторога. Повільно завернув я назад, у тому моменті над'їхав трамвай і я вскочив до нього.

Всі мої думки біля Лаврова. Що за диковина?

Нема вже ніякого сумніву, що цей той самий Лаврів, якого арештувало НКВД.

Нетерпляче жду Мирона, щоб поділитися з ним дивною вісткою. Мирон не хоче вірити.

— Ви певні, друже, що не помилилися? Надворі темно, ще й т'нь під деревами. . .

— Як ось тут вас бачу перед собою, так бачив Лаврова. Він перейшов швидко попри мене, навіть не хотів приставати, психнув тільки для остороги, очей на мене не підводив.

— Гм. . . Якось містер'я. . . Нам зовсім певно відомо, що його арештувало НКВД, бачили це свідки, маємо звіти. Випустити його на волю не могли, повну хату доказів знайшли в нього. . . Знає він вашу квартиру?

— Мабуть знає, стрічався я з ним часом, хоч не в організаційних справах, він земляк моєї дружини.

— Не можете ночувати вдома і з праці негайно під якимсь претекстом треба звільнитися, принаймні часово. Замотана справа, може легко минути, але й може розгорнутися в нещастя.

Лаврів сидів мені в голові, наче вбитий цвях. Мушу дійти до кінця тої справи.

Обережно розпитуюся про нього між спільними знайомими і за якийсь час довідуюся, що він справді на волі. Далекими зв'язками добився я зустрічі з ним і він розказав мені свою коротку і дивну історію.

Через якусь малу всипу нанизу, НКВД дійшло до нього. Накрило його нагло при праці так, що даремна справа з якоюнебудь обороною — скрізь

фальшиві печатки, документи, порожні урядові бланки. Ситуація — не тратьте куме сили, спускайтеся на дно. Сам себе почав він уважати за втраченого, та й енкаведистам уже на ньому не залежало. Хотіли дістатися через нього до Крайової Екзекутиви, а може й до самого Провідника. Тут міг він сказати їм правду, що Провідника знає тільки з псевта — подав якесь видумане — і з вигляду, дуже рідко з ним стрічався, завжди десь під голим небом і тільки в чотири очі. Найближча зустріч мала в'дбутися біля трамвайної зупинки на кінці вулиці Листопада і це було саме того вечора, коли я там наткнувся на нього під деревами. НКВД перевезло його ніби на ту стрічу, пустили його на вулицю, а самі засіли за плотами, ждучи на Провідника. Так його й не діждалися. Якби я тоді заговорив до нього — пропали б ми обидва.

Енкаведисти за всяку ціну хотіли дістатися до Провідника, а не мали в тому часі іншої нитки до нього, крім Лаврова. Тому й возилися з ним, як кіт з оселеллем. Він товкмачив їм увесь час, що Провідника стрічає тільки принагідно, на його щастя не питалися про нікого іншого з ОУН, загіпнотизовані можливістю зловити Провідника. Або повірили йому, або й ні, але казати попідписувати всякі зобов'язання про збереження тайни, мовчанку, співпрацю і т. д., от як звичайно в НКВД — відомі большевицькі практики — і випустили на волю, щоб по його слідах наскочити на Провідника або знайти стежку до Крайової Екзекутиви. Ходили за ним назирцем день і ніч, вдалося йому змити чуйність і він пірнув у підпілля.

Розказував він мені про інший подібний випадок. В одній кам'яниці при вулиці Потоцького жили три дівчини, родом з Дрогобиччини, членки ОУН: Люба, Надя і Оля. При якійсь нагоді заарештувало НКВД Любу, вона була кур'єркою і при ній знайшли докази приналежності до ОУН — ніяк відбрехатися. НКВД ніяк не могло попасти на слід організаційної верхівки, весь час бовталосся на низах. Діставши в свої руки кур'єрку — запахли їм контакти до Крайової Екзекутиви. Люба нічого не знала про Крайову Екзекутиву, невідомі їй були назвища людей, що їм приносила чи від них відбирала всякі речі, але щоб спекатися якимось настирливих енкаведистів, сказала, що в скорому часі має визначену зустріч на Замарстинові, близько засадженого кукурудзою поля зо зв'язковим Крайової Екзекутиви. Завезли її на те місце і там вона мала дати умовлений знак, як тільки надійде зв'язковий, самі ж зробили засідку по другій стороні доріжки. В одному моменті Люба вскочила в кукурудзу і хоч засипали її стрілами, вдалося їй утекти, це був густо засаджений город, тяжко енкаведистам продиратися кризь нього.¹⁰⁾

Ясне було одне: большевики не можуть дібратися до нашого ядра. Не мають ще конфідентів, люди покищо добре тримаються при всипах. З другого боку це піддає люті НКВД і в своїй оскандаленості візьметься воно тепер за гостріші методи. Крий Боже, щоб у їхні руки попасти! А Мирон нічого не говорить про те, щоб зброю при собі но-

¹⁰⁾ Люба пізніше вийшла заміж і виїхала на еміграцію.

сити, ані щоб отруту на всякий випадок мати, різнився в поглядах від свого попередника.

Хто раз дістався в руки НКВД — ніколи не можна йому вірити, хочби і якимсь щасливим чудом він утік. Не може він дістати зв'язку, мусить зовсім відсунутися від організаційного життя. Бо яка ж певність, чи не перевербувало його НКВД? Лаврова кудись відправили і він зник мені з очей.

Настали дуже прикрі часи. Діло йшло, я стрічався з Мироном, похапцем, найчастіше в темних вуличках середмістя. Часто міняв нічліги, коли тільки міг — виїжджав зо Львова. Випадково після одного повороту з Дрогобича зустрів напроти політехніки Арпада Березовського, що був у нашій Екзекутиві Пропагандивним Референтом. Вискочив я з трамваю, щоб почути якісь новості від нього і він дуже здивувався, побачивши мене у Львові. Від часу загостреної небезпеки не сходилися ми на спільні засідання і йому здавалося, не бачивши мене довгий час, що я або попався, або вийшов за Сян. Він сказав мені те, що таїв Мирон — що арешти таки підкотилися до Крайової Екзекутиви. Наш Військовий Референт мусів тікати за кордон. Крайова Екзекутива знову переформовується, підбираючи більшість нових людей, давнім годі працювати, НКВД наступає на п'яти. Сам Арпад тиняється ще, але коло звужується докола нього і він скоро муситиме передати свої справи комусь другому.

За кілька днів це саме потвердив мені на стрічі Мирон. Жалівся на порвані зв'язки і на тяжку працю. Він формує зовсім нову Екзекутиву. Щодо ме-

не, буде підтримувати зо мною зв'язки далі, бо якось досі нічого не вказує на те, щоб мені загрожували дотеперішні всіпи. Та чорт його знає, що принесе завтрішній день, ану ж знову хтось попадеться і так по нитці до клубка. Все таки Львів місто за мале на добру конспірацію. Радить мені йти за границю, бо після року моєї праці в Крайовій Екзекутиві це просто якесь чудо, що я ще дихаю вольним повітрям. Якщо я на те рішуся — дістану від нього клички і зв'язок до переходу, коли ж залишуся, тоді на якийсь час мушу пірнути в забуття, щоб лишитися, як резерва, коли б після кількох місяців знову прорідилися керівні ряди і треба б шукати нових людей.

Жаль мені покидати Львів. Небезпека має щось таке в собі, що коли звикнути до неї — не можна без неї обійтися. Як наркотиком затагаєтеся нею, всякає вона вам у кров, у свідомість і коли раптово одного дня ви її вже не бачите — довколо вас стає пустка і життя вам нудне, нецікаве та без більшої вартости. Моя робота не дуже небезпечна і не дуже ризикозна, але звик я до неї за цей рік, тяжко забувати про стрічі, передаточні пункти, "поштові скриньки".¹¹⁾ Тут здобуду якісь гроші, там знову якісь документи, всякі потрібні речі до переходу через границю, виряд для партизанів, ліки на запас, і так день за днем живе людина в свідомості, що хоч і не велике, але все таки якесь діло для своєї справи робить, не ходить даремно по Божому світі.

¹¹⁾ Поштова скринька — місце, в якому відбувається обмін конспіративними листами, звітами, дорученнями тощо. (Прим. З. К.)

Випадково стрінув я в Стрию на залізничній станції того Н-ого, що з ним контактувався в часі, коли формувалася міліція. Набрив я враження, що він стоїть в опозиції до Крайової Екзекутиви, хоч і не подавав він на те причин. Мабуть здогадувався він про моє відношення до тих справ, знав про арешти людей та оферував мені перехід через границю поза організаційними зв'язками, разом з ним.

Дві поради так близько в часі одна за другою заставили мене подумати, чи дійсно буде якась користь з моєї праці в нових умовах. Вкінці прийшов я до переконання, що й справді стільки моєї роботи, що скриватися перед НКВД. Порозумівся з дружиною. Хоч дуже їй не хотілося кидати України, та що нам інше лишалося? Погодилася.

Попрощався я з Мироном і дістав від нього кличку до зв'язкового в селі Конюхові під Стриєм, туди й поїхали ми з дружиною. Зараз нас розділили. Її забрали до хати, а мене спрямували до якоїсь клуні. За хвилину увійшли туди ще чотири особи, три чоловіки й одна жінка, всі озброєні і, як виявилось в розмові, ждали вони уже кілька днів. Ціла наша група — а назбиралася нас добра п'ятнадцятка — мала йти завтра ввечері в напрямі на Карпати.

Дивне село — Конюхів. Кілька разів більшовики робили наскоки на нього, здається розвідка доносила їм, що тудою іде перехідний шлях за кордон, а може й признався до того хтось зо зловлених на границі. День і ніч село звідусіль обставлене вартовими і тільки небезпека близько — б'ють

у дзвони, все чоловіче населення давай навтікача в ліси — як перед татарами.

Треба вже йти. Ще з'бралися ми на вечерю до сусідньої хати, а тим часом на подвір'я зійшлося пів сотні парубків. Аж ніяк це мені не сподобалося, я собі уявляв, що наш перехід буде в великій тайні, а тут усеньке село про нього знає. Отака “конспірація” на очах в усіх не була мені всмак. Для хлопців нема в тому новости, майже кожного тижня ішов такий транспорт, можливо, що вони його охороняли.

І коли ми так рушили в дорогу, коли оглянувся я назад себе і працався з рідним краєм, щораз більше почала зникати в нас охота мандрувати кудись у безвісті і ми з дружиною, слово по слові, словільнили ходи й таки рішилися залишитися на рідній землі. Поволі, крок за кроком, відставали ми від головної групи і врешті вернулися до Стрия.

Так тихо скінчився мій ексодус за кордон.

Передаючи мені кличку до Конюхова, Мирон був певний, що я вже пішов за границю, навіть не умовився на всякий випадок на стрічу, коли б не все пішло гаразд. Більше вже його я не бачив. Здавалося мені раз, що висока його постать майнула передо мною на Галицькій вулиці, але швидко зникла в юрбі. Віддавши йому до диспозиції низку конспіративних квартир, я втратив до них клички і тим самим доступ. Не міг до нього допитатися.

Свої роботи я не переривав, хоч і не йшла вона вже в мене так інтенсивно. От так, щоб діло зовсім не пропадало, бо коли відновлю зв'язок — усе придається.

Настала пізня осінь. Мусів я розглянутися за якоюсь роботою для себе, небезпечно ходити в большевиків неробочій людині. Фабрику мила "Центро-союза" давно я покинув, там усі мене знали і це було перше місце, де завжди шукали за мною чи то НКВД чи то міліція. Умовилися ми з дружиною так, що вона працювала в Дрогобичі, а я у Львові. Таким чином я мав підставу перебувати в обидвох містах і часті мої виїзди в нікого не були підозрілі. Нема, поїхав. Куди? Звичайно — до жінки. Моя дружина працювала в постачальній базі для лісорубів. Начальником там був якийсь Лобода, колишній енкаведист, українець. Мали вони якісь клопоти з книговодством, десь пропало їм 40,000 карбованців. І не вкрав ніхто тих грошей, а зникли в паперах, якби корова язиком злизала. Шкодуючи жінки, пересидів я тиждень над книжками і на велику втіху всіх знайшов помилку. Для мене особисто наслідок не дуже був приємний, Лобода за всяку ціну завзявся прив'язати мене до своєї установи. Урятували мене мешканеві труднощі. Дрогобич став осідком області, насунула туди хмара всякої большевицької дряні, відчувався великий брак мешкань і місце не хотіло будь кого приписувати, та ще й з іншої області. Заки Лобода полагодив це через своїх знайомих, я втік до Львова.

Вичитав я в часопиті, що викінчується будова великої цементової фабрики коло Миколаєва над Дністром. Шукають працівників. Сподобалося мені те місце. Трохи невигідно, бо за близько мого рідного села, але добре тим, що містечко маленьке, нема чужого начальства і ніхто там мене не знає.

Поїхав я пробувати щастя. Прийняли мене з одвертими руками, зараз оформили, як книговода і папері видали, хоч праця мала зачатися за який місяць. Ну, це якраз щось для мене — нічого не робити і добрі папері в кишенях носити.

Заки закінчили цементівню, знайшов я ще ліпшу працю у Львові. Стрінув мене на вулиці Остап Струк,¹²⁾ знайомий мені ще до в'їни з "Центросоюза". Тепер він був якоюсь "шишкою" в Медичному Інституті при Пекарській вулиці і запропонував мені чудове місце. До Медичного Інститута прикріплено яксь кам'яниці при вулиці Третього Травня і потрібно було до них управителя. Всю роботу виконував там колишній купець Гудз, старша людина, я тільки підписував рапорти і відносив їх до централі. З Гудзом умовився я так, що якби хтось приходив за мною — мене нема, пішов до централі. А тим часом або він сам або через когось іншого мав мене повідомити на одному з умовлених місць: в погідні дні сидів я на лавочці в парку і там відбував свої стрічі, а коли б не було мене там, шукав мене деінде. І справді кілька разів приходила до мене за чимсь міліція, не застала, Гудз мене впору перестеріг.

Неждано відновився в мене зв'язок до ОУН. Зовсім з іншого боку, як я сподівався. Зайшов до мене незнайомий мені чоловік, чорнявий, малого росту, і представився, як Олекса Куц. Назвище було мені знайоме, колись читав я в часописах, що якийсь

¹²⁾ Пізніше арештований і пропав безслідно, хоч немав ніякого відношення ані до ОУН ані взагалі до ніякої конспірації.

Куц у Луцьку чу в Рівному був суджений за ОУН. Нелегко було йому добитися до мене, бо я не жив на сталому своєму місці, де був поліційно приголошений, та він якось допитався. Дуже обережно й недовірливо спершу ставився я до нього, зовсім незнайомої мені людини, але вдалося йому переконати мене про свою ідентичність. Недавно перейшов він через Буг, відбув коротку поїздку по Волині і приїхав до Львова, тут мав у мене визначену зустріч з Іваном Мициком, що в тому самому часі перейшов границю коло Сянока. Ані не розказував нічого ближче про справи ОУН, ані я не розпитувався в нього, вірний конспіративним засадам. Через своїх людей з господарського апарату вистарався я йому большевицькі документи, наділив грішми і віддав конспіративну квартиру. Кілька днів ждав він на Мицика, не діждавшись відїхав назад на Волинь, домовившись, що вернеться акуратно за два тижні. Якщо Мицик надійде, — щоб його затримати.

Минули два тижні. Куц не приїхав, зате з'явився Мицик. З ним я вже добре був знайомий, ще з гімназійних часів, а потім був він моїм друзякою в тюрмі. Щойно Іван Мицик розкрив мені очі і виявив усю правду про внутрішні події в ОУН і про виступлення групи Степана Бандери. Привіз мені "Білу Книгу", що її досі зберігаю, як одну пам'ятку по дорогому другові. Дальше пояснив він мені, що мусить відновити порвані зв'язки, розкрити перед членством правду про виступ Бандери і приготувати його на грядучі події, бо війна з большеви-

ками понад усякий сумнів дуже близька, Організація на місцях мусить до неї бути готова.

Що тільки міг, те зробив я йому. Не кажу вже про документи, гроші, квартири й усе, що потрібне до підпільного життя. Куди важніші були зв'язки на провінцію, яких, на жаль, в мене не було. Моя робота простягалася головним чином на місто Львів, а коли потрібно чого з-поза Львова, домагався я того через Організаційного Референта, не втримував власного апарату в краю. Дав йому адреси знайомих, яких тільки мав, щоб міг туди заїхати з покликом на мене і принаймні переночувати. І без того мав він піддостатком різних зв'язків і кличок.

Тим часом мене покликали до в'їська. Афіші про зголошення різних річників, у тому й мого, вже давніше розвішено по місті, не дуже я спершу звертав на них увагу. Потім прийшла картка ставитися до воєнкомату. Говорили по місті, що це лише короткі військові вправи і то на місці, у Львові, це й спонукало мене зголоситися, щоб не зривати зовсім з легальним життям. Облаяли мене там здорово, що запізнився, досталося пару матюків і моєму домоуправителеві, що не повідомив мене, хоч він нічого й не винен, не бачив мене ні разу.

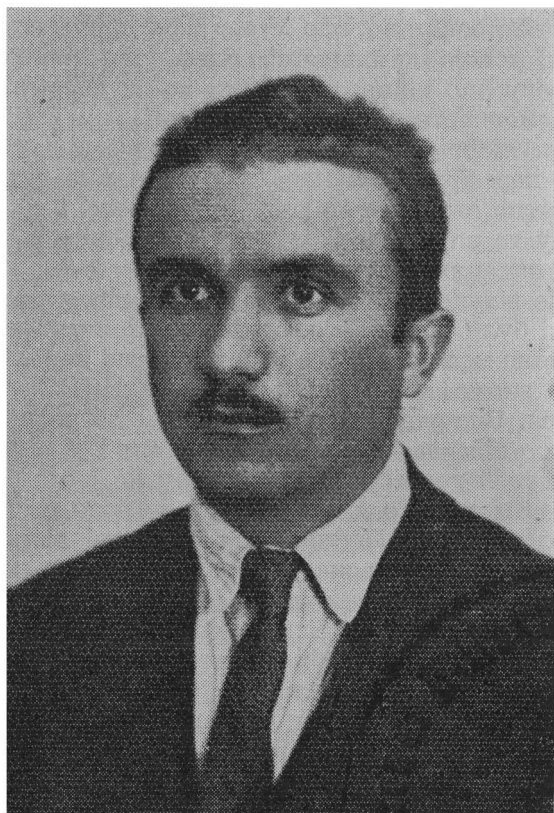
Нас примістили в палаті польського арцибіскупа Твардовського. Командир оповістив нам, що служимо в прожекторній частині, два місяці будемо на вправах, потім нас звільнять і що якийсь час постійно будуть кликати на такі самі вправи. Звичайно виходили ми для вправ на Кайзервальд — вдень військова муштра і політична пропаганда, а вночі вправи з рефлекторами. Дев'ятдесят про-

центів нашої частини — самі львов'яни, тільки командний склад чисто московський. Самі молоді хлопці, 23-24 роки, до нас ставилися привітно, деякі з них доволі симпатичні. Ввесь час товкли нам у голову, що війна з німцями не за горами, і про непереможеність хороброї Червоної Армії. Було б нічого, якби не безнастанні й довготривалі політичні перевірки. Кожного дня по кілька годин допитували людей, кликали теж і мене і я на переміну то впрівав то застигав у холоді під влізливими питаннями політруків.

Не вільно нам було нікуди виходити, зате дозволені були відвідини свояків і знайомих. Так мене відвідала моя господиня і завдала мені немало страху — знову приходили за мною з НКВД, куди я подівся. Відправила їх з тим, що мене вивезли кудись до війська. Пахло це недобрим і я хотів приготувитися до втечі, що й не трудно було б, якби мати цивільний одяг. А тут ані де його роздобути, ані де заховати. Покищо вдалося мені дістати цивільну сорочку і вона пізніше стала мені в великій пригоді, коли вже почалася війна.

Зайво казати, що напруження не вгавало. З однієї сторони близька в'їна, але з другої ще ближче НКВД. Однієї ночі збудив мене дижурний старшина, випитувався про ім'я й назвище, як по батькові і т. д. Вийшов, нічого мені не кажучи. Так і до сьогодні не знаю, що це за справа, що аж серед ночі треба було мене будити, та можна собі уявити, як грали в мене нерви до ранку.

На початку череня ще раз прийшов до мене Іван Мицик з однією зо зв'язкових, Олею. Саме

Олекса Күц

вибірався в одну з своїх довгих подорожей, тим разом у напрямі Ходорів — Галич — Станіславів — Отинія — Коломия — Снятин — Косів. Ще раз уважно перейшли ми різні назвища й адреси. Чомусь хотів він довше побувати в малому містечку Галичі, хоч недалеко звідти більше місто Станіславів ліпше на мою думку надавалося на тимчасову квартиру. Останнім етапом у тій дорозі назначене було підгіське містечко Пістинь на половині шляху між Коломиєю і Косовом, там у мене теж була одна знайома адреса.

Мицик був дуже задоволений, часу не змарнував, за тих кілька тижнів проробив велику роботу і вже вислав про неї звіт до Проводу. Як досі, все складається надзвичайно добре.

Сердечно попрощалися ми і це останній раз бачив я Івана Мицика, доброго товариша і гарячого націоналіста. Заїхав він тільки до Галича і там урвався по ньому слід. Пізніше організаційне слідство виявило, що пішов він на якусь стрічу з бандерівцями і звідти вже не вернувся.

3. Р о з д і л

ПІД “ТАКЕНКРОЙЦОМ”¹³⁾

Бійна і паніка. — Обстріл нашої казарми. — На фронт за Жовкву. — Відворот “по плану”, а в дійсності безладна втеча. — Тікаю з Червоної Армії. — Полями і житами до Львова. — Стрічаюся з Лебедем на Ринку. — Організаційний центр при вул. Сакраменток. — Співпраця з Іваном Рогачем. — “Комітет Допомоги Жертвам Большевицького Терору”. — На його місце — “Українська Допомогова Акція”. — Темні прочуття майбутнього. —

Хоч говорено про війну багато і всі ніби її сподівалися, а проте прийшла вона несподівано і швидше, якби хто думав. На диво, настрої у нашій прожекторній частині, донедавна так дуже піднесений і бойовий — маю тут на думці наш командний склад — відразу понизився: обличчя видовжилися, носи позвисали, як півнячі хвости в дощ, комуністичні підгекувачі геть замовкли.

Хтось пустив вістку про німецький ультимат: до 24 годин залишити Львів, інакше зрівняють його з землею, пустивши ескадри бомбардувальників. Невідомо звідки і як постають такі вістки в часі війни, але ширяться вони зо швидкістю зарази і не знати, як з ними боротися. Та й не дуже думав наш “командний состав” їх спростовувати, а це тим

---

¹³⁾ Ламаний хрест, свастика. (Прим. З. К.)

Іван Мицук - Аскольд

більше, коли вночі з 22 на 23 червня були ми свідками панічної втечі старшин, а передусім політруків разом з їхніми родинами. Ніхто не думав, що станеться з залишеними на призволяще червоноармійцями, кожен спасався, щоб якнайдалі від міста, куди ось-ось почнуть злітати з неба бомби. Та ніч минула спокійно і на другий день сполошені большевицькі офіцери поверталися, тільки родини їх і цивільні особи поїхали кудись далі. З нашої прожекторної частини покищо не втік ніхто з офіцерів, не так з браку охоти, як більше з якогось безпораддя і непевности, що робити.

Ця перша втеча большевицьких в'їськових старшин і передусім енкаведистів мабуть заалярмувала підпільників до деяких передчасних виступів, що пізніше так трагічно покінчилися купами помордованих і спалених трупів у Бригідках та інших в'язницях. Свідком такого одного виступу був я сам. Зпоза сусідніх монастирських мурів хтось пустив кілька скорострільних серій по нашому будинкові. Не багато вони могли нам зашкодити за мурами, хіба щоб підогріти атмосферу і збільшити переполох. Гадаю теж, що мусіло бути відомо про майже чисто львівський склад нашої частини і хіба не хотіли б убивати таких сумнівних захисників большевизму.

Саме тоді я мав дижур у кухні і після обіду чистив посуд на подвір'ї. Стріли якимось мене не дуже заскочили, та заки встиг я ще зорієнтуватися, звідки вони, — силоміць загнали мене разом з іншими до пивниці. Побули ми там недовго, кілька хвилин усього і коли надворі стихилося, нас обе-

режно вивели й устали в бойову лінію на подвір'ї проти невідомого ворога. Його ми так і не побачили, бо й не давав в'н більше про себе знати. Зате скоро після того почали зганяти до нас на подвір'я різних цивільних людей з піднесеними вгору руками, мовляв, це шпигуни, диверсанти, парашутисти й усяка інша наволоч, що зважилася підняти руку на Красну Армію. Не знаю, що з ними сталося, але гірка мус'ла їх бути доля. Не бачив я поміж ними ні одного знайомого мені обличчя.

Дня 24 червня вирушили й ми на фронт, підїхали битим шляхом з Жовкви на Раву Руську і, вибравши догідне місце, отаборилися під лїском, яких триста метрів від шосе. Ніхто не знав, що маємо там робити, на які накази чекати і взагалі для чого і для кого нас сюди привели. Ще не встигли ми порозкладати свого знадїб'я, коли виявилось, що нема нашого командира. Разом з ним зникли й інші старшини, лишився одинокий "младший сержант", цілком розгублений. Намагався він заспокоїти нас, що командир от-от вернеться, поїхав в'н назад до Львова по якісь необхідні для прожекторів частини.

Дивимося на шлях — безперервним струмом сунуться красноармійці, піші й кінні, кавалерійські й артилерійські частини і навіть танки, а все тікає безладно й помішано, часто серед лайки і густих матюків. Ніхто не збирається захищати "советську власть" — прощавай мила, в бік тобі вила!

Прийшла і нам охота, ми й собі дременули б, та і "младший сержант" не від того. От коби знайшовся хтось, щоб дати наказ відступати!

Підїхав танк, скрутив з дороги і підсунувся під наш табір. Виліз звідти якийсь старшина.

— Бензини в вас нема?

— Єсть, товариш лейтенант.

— Сюди з нею, не стало нам у танку. А ви що тут робите?

— Наказів ждемо, товариш лейтенант.

— Хто в вас командир?

— Наш командир у Львів поїхав, єсть тільки младший сержант.

— Зараз же відступати, щоб і духом вашим тут не пахло!

Того нам тільки й бракувало і миттю ми знову “в воєнному поході”, але — спиною до фронту. Нелегка то справа просуватися шляхом, що по береги завалений відступаючими частинами. Кожна з них спішиться, одна другу вимнути хоче, а все в супроводі грімких і виразистих вицвітів “мови авангарду світового пролетаріату, мови Леніна і Сталіна”. До того ще й німецькі літаки сіють кулями згори, рятуємося під прожекторами, як курята під квочку позалазили. Брезенти подіравлені на решето, а скло в рефлекторах посічене на кусники, зате всі ще цілі й здорові.

Вже близько до Жовкви, коли бачимо — струмисько війська пливе назад. Кажуть, Жовкву німці зайняли. Ще більший переполох і всі кидаються на боки, куди попаде. Заїхали і ми на якісь пільні дороги і чомусь вирішили їхати до Кристинополя над Бугом. Проїхали два-три кілометри і знову станули. Заступив нам дорогу якийсь большевицький генерал з невеликим відділом війська.

— Ви куди?

— До Кристинополя ідемо, на фронт.

— Втікати вам забаглося, сукіни сини? Назад до Жовкви, а то постріляю, як собак!

Завернулися ми назад до Жовкви. Показалося, що німці в'д Жовкви ще далеко, і ми в сякому-такому порядку переїхали через місто. До Львова не встигли доїхати, перед самим майже містом захопила нас ніч і ми заночували під лісом коло Куликова. Вночі теж спокою не було, густа стрілянина чулася десь поблизу. Здавалося, що це йде бій з німцями, а вранці виявилося, що два большевицькі відділи наскочили на себе з супротивних сторін і сипнули по собі кулями — своя своїх не познаша.

Заїхали ми назад до нашої арцибіскупської палати. Нікого й нічого тут уже не було, на подвір'ї валялися купи розпанаханих сінників, висмикалася з них солома і все те робило враження втечі, паніки, погрому. Цивільні речі з магазину теж порозкидані по подвір'ї, мало що з них лишилося, ледве в'дшукав я свою сорочку. Були ще якісь штани, латка на латці, що не то що одягнути, але й глянути на них соромно. Пробував і їх запакувати в наплечник, не покидаючи свого наміру втекти при першій нагоді, та сказав хтось, що за те на місці і без суду стріляють, то ж я без надто великого жалю розстався з тими штанами.

Втекти ніяк. На вулицю не пускають, а якби якимсь випадком і достався туди в військовому однострої, то без документу відразу під суд за дезерцію. На щастя недовго побували ми у Львові,

всього кілька годин, пустилися далі “пабедно” втікати. Тому, що головний шлях відвороту на схід через Тернопіль і Волочиська був майже до непрохідности забитий відділами відступаючої Червоної Армії, нас скерували бічними дорогами, на Бібрку попри невеличке містечко Миколаїв. Але навіть пільними дорогами важко було просуватися наперед, все ж таки підїхали ми під Миколаїв ще досить рано і там зупинилися коло якогось села підождати на решту наших авт, що відстали ззаду. Була строга заборона злазити з авт, не вільно було приймати їжі від людности, бо все те ніби затроєне. Вже сама така заборона промовисто свідчила про те, як почувалася большевицька армія на “звільненій і добровільно воз’єднаній” Західній Україні.

Накази видаються, та не завжди слухаються. Кричить наш “младший сержант”, а ми таки позіскакували з авт, щоб протягнути кості й обтрясти з себе пил. Тут же недалеко від дороги стояла бідна сільська хатина і зайшов я туди напитися води. Господиня видно, що бідна, але добра українська жінка, та ще й по мові пізнала, що я десь близько з тих сторін, і замість води дала глечик молока ще й боханець хліба на додаток. Коли я приніс ці скарби, стрінули мене вигуки радості, навіть “младший сержант” і молока випили і хліба вкусили, та це й не дивне, бо відколи ми вирушили “на фронт”, нічого не їли крім сухарів, що їх хтось випадково кинув на авто.

Прошу я господиню води помити обличчя і поки вона пішла за мискою, я випросив у її чоловіка цивільні штани. В тому моменті вбігає запо-

лохана жінка, щоб швидше йти, бо авто вже рушає. Замість того я чимскоріш скидаю з себе однострій, надягаю сорочку і штани та хильцем на город, між фасолі й кукурудзи, а господаря прошу, щоб вийшов пізніше до мене і дав знати, що діється на дорозі. Що якийсь час приходив він з вістками до мене і так я пересидів чи пак перележав на городі до вечора. Переночував у невеличкій шпичині коло хати. Спати не дуже хотілося та й не дуже можна, бо аж над ранком стихалося на дорозі, без угаву відступали якісь запізнені авта й частини. А вранці перекинув я на плечі якісь старі граблі і пішов ніби на поле до праці.

Ось так з “бойца” перекинувся я назад у Кривоноса, не довго довелося захищати “родіну”.

Ішов я до Львова, дороги не знав, до сіл вступати боявся, щоб не попасти на запізненіх большевиків. Увесь час ішов полями й сіножаттями, вминаючи хати, і загубив напрям, уже й сам не знаю, куди йду. І все обережно, бо не знати, на яку біду наскочиш. А в полі багато таких самих, як я, одні вдають, що працюють, другі просто лежать і ховаються. Зб'їжжя кишать від живих людей — цивільних і червоноармійців, — шелестять від людських порухів, один одного уникає і ніби не бачить, бо не знає, ворог це чи товариш недолі. Так і я клеїв дурня між людьми, коли вже конче треба було до когось заговорити.

Ішов я до Львова з півдня, а зайшов від північного сходу, через містечко Винники. Останню ніч перебув у копиці с'на, коло якої зчаста присідали втікаючі большевики. Німці не давали їм спокою

і вночі, літаки пускали світляні ракети й обстрілювали шляхи.

В Винниках пощастило мені дістати в пекарні два боханці хліба, один я споров в'дразу, так дуже виголоднівся, а другий, про всяке, поніс з собою до Львова. На Личаківській рогачці перший раз побачив німців — в'дділ мотоциклістів промчав попри мене на схід, зробило це на мене грізне й суворе враження своїм добрим військовим вирядом, порядним одягом і дисципліною, що яскраво відбивала від безладної втечі Червоної Армії.

Було це 29 а може 28 червня, коли ввійшов я до міста. Поспішаю до хати, щоб переодягнутися, і не дуже розглядаюся. Рух на вулицях великий, на мурах видно якісь українські афіші. Здалеку перечитав я оклик "Хай живе Степан Бандера!" і вже дальше змістом не цікавився, спішно додому.

Бачу, люди приглядаються мені, обертаються за мною. Аж тоді я придивився й сам собі — справжній большевицький пролетар: брудний і почорнілий, штани до неймовірности подерті, латка на латці і в латці дірка, одна ногавиця довга, а друга обірвана під коліном. Неначе страшило на горобці з проса вирвалося. Жажнувся я сам себе, мерщій мені треба додому.

Так дійшов я до Ринку і першою знайомою людиною, що її стр'нув тоді у Львові, був старий друзяка по школі й Організації — Микола Лебедь. Стояв він коло "Народньої Торгівлі", елегантно зодягнений у напіввійськовий одяг, в польські в'їськові чоботи, піджак на військовий крій, але з кра-

ваткою, на голові літунський пиріжок. Бачу — на рукаві синьо-жовта перепаска. Стоїть і помахує тростинкою чи якоюсь іншою палочкою.

Я вже знав, що ми розійшлися політично. Але як пройти мовчки попри товариша молодих літ життя, та ще й після того, як не бачилися ми десять років? В тому моменті забулися всі можливі різниці і я справді зрадив, побачивши його, підійшов до нього і сердечно привітався. Відповів він мені дуже стримано й холодно, хоч не міг знати, яких я поглядів на недавні події в нашій Організації. Розпитуюся, як живе, де бував, що робиться тут тепер у Львові — на все те відповідає він мені дуже коротко, так і видно, що не бажає підтримувати розмови і хоче мене позбутися. Каже зайти на вулицю Руську ч. 20, там про все довідаюся.

Не сподівався я такої гордої постави. Та й за що? За те, що сидів на безпечній еміграції в той час, як ми тут, не дивлячись на те, хто ми, чи пізніші “бандерівці” чи “мельниківці”, не мід лизали під большевиками. Від тої зустрічі мертвущим холодом в'їнуло на мене... Чи всі такі, що поверталися з заграниці?

З тих прикрих роздумувань вирвав мене колишній робітник фабрики мила “Центросоюза”, Степан Легенький, що їхав кудись мотоциклом. Побачивши мене, такого нуждаря в лахманах, підхопив позад себе на сідло і підвіз до мого мешкання при вулиці св. Софії ч. 23.

Як тільки скинув я з себе ті брудні лахи і трохи перекусив — запав у мертвецький сон. Спав чи не цілу добу, бо аж другого дня коло полудня збу-

дили мене два друзі, що вже прибули сюди з Кракова і прийшли на заповдану Іваном Мициком Адресу. Були це Йосип Сливинський і сл. п. Микола Кузьмик.¹⁴⁾ Від них дістав я найновіші в'їстки й інформації про події перед війною і вже в часі війни, а все те було для мене приголомшуюче цікаве і водночас сумне. Оказується, що наша Організація д'є тут від першого дня війни, хоч тепер старається не показуватися наверх, бо невідомо, що прийде, коли минуть перші дні захоплення втечею большевиків і приходом німців. Від тих останніх мало чого доброго можна сподіватися, досі нічого від них не вийшло, що вказувало б, що будуть вони помічні при відбудові української державности. Перший наш організаційний пункт зорганізовано при вулиці Сакраменток, під прикриттям харчівні для людей, що не мають родин і мусять харчуватися в ресторанах, що тепер майже нечинні.

Зараз я туди пішов і там уже застав багато старих і нових друзів, і тих, що вернулися з еміграції, і тих, що з ними працював у підпіллі за большевиків.¹⁵⁾ Між ними стрінув і старого мого при-

---

14) Пізніше розстріляний німцями в Києві.

15) В своїй книжці п. н. "Від держави до комітету" (Видавництво "Ключі", Нью-Йорк — Торонто 1957) д-р Кость Паньківський пише, що в тому часі не було ще у Львові нікого з "видніших послідовників" полк. Андрія Мельника і що приїхали вони сюди аж кілька тижнів пізніше, майже на один час з вивезенням зо Львова Ярослава Стецька-Карбовича. Тим часом з розповіді Кривоноса виходить, що прийшов він до Львова на один чи навіть на два дні перед проголошенням бандерівцями "акту 30 червня" і зараз на другий день стрінув в організаційній домівці при вулиці Сакраменток таких "видних послідовників", як Івана Рогача і Ярослава Гайваса,

ятеля, Славка Гайваса, яким я сердечно втішився. Перед у всьому завдавав Іван Рогач, з яким я тоді вперше заізнався. Він завідував тією частиною роботи нашої організації, що велася явно і наверху, цебто суспільними й допомогливими справами. Крайова Екзекутива була законспірована і ніяких зустрічей ані засідань у прим'щенні при вулиці Сакраменток не в'дбувала. Для зустрічей з різними людьми, що звідусіль почали напливати до Львова за інформаціями й інструкціями, Організація винайняла окрему домівку при вулиці Академічній, але й там тільки деякі організаційні справи поладжувалися. Решта сиділа далі в підпіллі, як за большевиків і ще давніше, за поляків.

Тільки я вже з підпілля виліз, приділено мене до сектора суспільно-громадських справ і з того приводу довелося мені ближче працювати з Рогачем, з яким ми дуже в той час подружили і гарно співпрацювали аж до його від'їзду на схід, до Києва, де пізніше знайшов в'н свою смерть.

Найперше постановили ми знайти якесь легальне оформлення і прикриття для тих людей, що відправлялися на схід у ході мобілізації кадрів ОУН для тих справ. Конечно було запевнити їм віль-

---

а крім того й інших, яких назвищ він тоді не знав. Тільки члени передвоенного ПУН, як інж. Йосип Бойдуник, інж. Володимир Мартинець, Омелян Сенік-Грибівський та інж. Микола Сціборський приїхали до Львова пізніше, але вже в перших днях були на місці уповноважені представники Організації, що з місяця зачали свою організаційну і громадську роботу і хто хотів би та цікавився б справами ОУН, не будши загіпнотизованим постами "міністрів", той міг з ними говорити. (Прим. З. К.)

ність рухів і здобувати різні перепустки й документи. Висунули ми проєкт заснувати "Комітет Допомоги Жертвам Большевицького Терору", рахуючи на те, що в той час, під страшним свіжим враженням віднайдених помордованих і попалених людей, такий Комітет найлегше буде зорганізувати і найскоріше знайти для нього засоби. З Рогачем пішли ми до посадника міста, професора Юрія Полянського, щоб це оформити якимось під опікою Управи Міста. Полянський уважно нас вислухав, зараз закликав секретарку і при нас таки продиктував декрет про покликання до життя такого Комітету, назначивши мене його Головою. В нас були щодо того інші пляни, хотіли ми поставити Головою якусь особу з-поза Організації, але коли вже так гладко і скоро пішло нам діло в Управі Міста, не час був сперечатися за персональні справи.

Приміщення для "Комітету Допомоги Жертвам Большевицького Терору" дістали ми в одній з кімнат будинку при вулиці Сакраменток, де була наша харчівня, і зараз же взялися за діло. Робота того Комітету не вплила на ширші води, бо його призначення було обмежене — відправа людей на схід. За його поміччю відходили туди майже кожного дня більші чи менші транспорти або й окремі люди способами, які тільки вдавалося для них роздобути. З відомих націоналістів пішли на схід пізніше при нашій помочі Омелян Сенік, Микола Сціборський, Ярослав Оршан Чемеринський, Олена Теліга й багато інших, що про них уже було досить написано і нема для мене потреби того тут повторяти. В праці помагали нам від перших днів магістер

Ярослав Гайвас

Оренчук, що прийшов тоді до Львова з Холмщини, і Марія Яцишин зо Львова. А фактичну і справді потрібну допомогу переводили ми пізніше через "Українську Допомогову Акцію". Це була широко закроена установа, що з її проєктом виступив Іван Рогач і яку ми, по надумі, рішилися відсепарувати від нашої Організації та поставити на ширшій громадській базі, давши туди тільки своїх людей до праці і затримавши її під нашими впливами. Виходили ми з міркувань можливости німецьких репресій і показалося, що не дуже помилилися. В цій "Українській Допомоговій Акції" брав я участь з рамени нашої Організації весь час, доки вона пізніше не перейшла під управу "Українського Центрального Комітету", точніше одної з його референтур, в ході загальної централізації українського громадського життя в німецькій системі на зразок того, що вже давніше було заведене в Кракові.

А для наших тісніших потреб, цебто для організаційного активу у Львові, вели ми далі харчівню і роздільню харчових продуктів у приміщенні при вулиці Баденіх, де поселився інж. Володимир Мартинець, що приїхав пізніше до Львова з різними дорученнями від Проводу Українських Націоналістів.

Покищо і я самий і всі інші друзі з усім запалом кинулися в вир тієї праці і тільки на дні душі якісь неясні прочуття ворушилися, що одна карта в історії нашої Організації закінчилася і відкривається нова, незнана, сповнена темним віщуванням трагічних грядущих подій...

Іван Рогач

ПРАЦІ ТОГО САМОГО АВТОРА

(під власним або прибраним назвищем — Богдана Михайлюка)

I. Дрібні брошури:

- А. В серії “За що ми боремося? — Бібліотека Українського Націоналіста”:
1. Шануймо наше минуле, але не засмічуймо традиції, 1947
  2. Природа українського націоналізму, 1947
  3. Пояснення до Програми Організації Українських Націоналістів, 1947
  4. Міжнародне політичне положення та українська справа, 1948
  5. Організація Українських Націоналістів і Українська Національна Рада, 1948
- Б. В серії “Політична Бібліотека Українського Націоналіста”:
1. Що таке політична еміграція і в чому її значення? 1953
  2. Які небезпеки грозять українській політичній еміграції і як з ними бореться ОУН? 1953
  3. ОУН — сумління нації, 1953
  4. Підривна робота большевиків у Канаді, 1953
  5. Перший листопад і український націоналізм, 1953

II. Публіцистика:

1. Справа Ярослава Барановського — Макара. Краків 1940
2. Сьогодні й завтра — думки націоналіста, Вінніпег 1950
3. Варшавський Договір у світлі націоналістичної критики, 1950
4. Бунт Бандери, На чужині 1950 (чотири видання)
5. Під знаком тривожного майбутнього — думки націоналіста, Чикаго 1951

III. Праці в збірниках і періодиках:

1. La controverse sur l'Ukraine, (“Revue Politique et Parlementaire” Paris, October 1952
2. Винниченко — чи Петлюра? (“Розбудова Держави”, кварталник “Зарева” чч. 2 і 3 за 1953)
3. Бойові дії ОУН на Західньо-Українських Землях у пер-

- шому десятилітті її існування, (Збірник “Організації Українських Націоналістів 1929 - 1954”, На чужині 1955)
4. Уривки з праці п. н. “Микола Міхновський — батько модерного українського націоналізму”:
    - а) Конституція України в проєкті “Української Народної Партії”, (Самостійна Україна” чч. 9 - 12 за 1957 рік)
    - б) Військова діяльність Миколи Міхновського, (“Самостійна Україна”, ч. 1 - 2 за січень - лютий 1958 року)
    - в) Микола Міхновський і вибори до IV Думи, (“Самостійна Україна”, ч. 3 - 5 за березень - травень 1958 року)

IV. Мемуаристика:

1. Дух, що тіло рве до бою ... (Юліян Головінський, Крайовий Комендант УВО), Вінніпег 1951
2. Дрижить підземний гук, (спогади з 1930 і 1931 років у Галичині), Париж - Вінніпег 1953.
3. На порозі невідомого, спогади з 1945 року, Париж 1955
4. Перед походом на Схід — спогади й матеріяли до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939 - 1941 роках, частини I і II.
5. Розбрат — спогади й матеріяли до розколу в ОУН 1940 року.
6. Б'є дванадцята — спогади й матеріяли до діяння ОУН напередодні німецько-московської війни 1941 року.

V. Розповіді:

1. В яскні лева — українець у польському підпіллі, на підставі записок і матеріялів Тадея Гордона, Торонто 1958
2. За чужу справу, розповідь Михайла Козія з села Богданівка, повіт Скалат. його пригоди в большевицькому полоні й у польській армії генерала Андерса, перше видання — Париж 1958, друге видання — Чикаго 1961
3. Говорить Підгір'я, розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта Окружної Команди УВО в Станиславові, Чикаго 1958

VI. Інші праці:

1. Устрій ОУН — порівняльна студія, Буенос Айрес — Вінніпег 1952
2. Історія української політичної думки до кінця XVIII століття, популярний нарис, Париж - Вінніпег 1952

3. У тристаріччя Переяславського Договору (1654 - 1954),
Торонто 1954

VII. Переклади:

Арнольд Тойнбі: Світ і Захід, ("Українське Слово", Париж,
чч. 698 - 708 за 1955 рік).

VIII. Зредаговані збірники:

1. Календар "Нового Шляху" на 1951 рік, Вінніпег
2. Календар "Нового Шляху" на 1952 рік, Вінніпег

IX. Готове до друку:

1. "Над Прутом у лузі... (Коломия в спогадах).
2. Срібна сурма, спогади й матеріяли до діяння Української
Військової Організації, збірник ч. 1.

X. В підготові:

1. Справа Східніх Торгів у Львові
2. Срібна сурма, спогади й матеріяли до діяння УВО й ОУН,
збірник ч. 2.

З М І С Т

1. Передмова	ст. 3
2. I. Розділ. Під “Білим Орлом”	ст. 9
3. II. Розділ. Під “Серпом і Молотом”	ст. 36
4. III. Розділ. Під “ламаним хрестом”	ст. 80